Chov ruských chrtů jako nástroj poznání ruské minulosti

RADOMÍR VLČEK

Breeding Russian Greyhounds as a Tool for Understanding Russian History

ABSTRACT: The essay comments on breeding Russian greyhounds – borzois – as an activity characteristic of the Russian cultural historical milieu. The borzoi was traditionally connected with the life of the Russian elites. The monarchs treated it much like the soil. For centuries, the Russian greyhound was not sold, only gifted. Usually for faithful service or as a national donation. It also appears in Russian literature as a symbol of the specific features of the Russian life. For example, the slavjanophile Alexei Sergeevich Chomyakov used it in his explanation of one of the differences between the Russian and West European milieus. The essay has an analytic-synthetic character with application of the methods of comparison and historical analogy.

Keywords: Cultural history, history of Russia, everydayness, hunting, dog, borzoi

1. Úvod a cíl práce

Cílem studie je ukázat na příkladu analýzy jednoho z témat, které není pro historiografii obvyklé, jak lze sledovat ruskou minulost, zasazovat ji do souvislostí a demonstrovat, že i zdánlivě okrajová záležitost může představovat nástroj k poznávání podstatných jevů dějin. Pochopitelně s jistými omezeními a nezvyklými obrazy, nicméně takovými, které mohou přispět k poznání života konkrétní společnosti, ukázat na některé důležité státně politické konotace a především vytvořit obraz, který je příspěvkem k tematickému zaměření historiografie, které tvoří kulturní dějiny. Stať je zpracována analyticko-syntetickou metodou ve formě případové studie. Je koncipována jako sonda do konkrétního prostředí, jež procházelo specifickými dějinnými proměnami.

Co se týče ruských dějin, je práce zaměřena na 11. až 19. století, resp. období do Ruské revoluce roku 1917. 11. století je počátkem proto, že je k němu datováno nejstarší zobrazení ruského chrta na území staroruského státního útvaru – Kyjevské Rusi. Druhá polovina 19. století a zejména pak Ruská revoluce 1917 přinášejí na ruském území do chovu ruských chrtů zásadní změny. Nová realita ruského státu a života ruské společnosti se v nich projevily mimořádně výrazně. Chov psa obecně tím v ruském prostředí ztratil svůj dřívější užitkový charakter a přeměnil i kratochvíli, která s ním byla do té doby u části ruské společnosti spojena. U ní přestal být znakem výjimečnosti, ale i národní a stavovské hrdosti. Dění po roce 1917, tedy utváření

sovětského státu, vneslo zásadní změny do hodnotových kritérií všech vrstev ruské společnosti, značná část její intelektuální a šlechtické elity dokonce musela toto prostředí opustit. Chov ruského chrta ve vztahu k ruským dějinám je proto po roce 1917 nutno sledovat ze zcela jiného úhlu pohledu a věnovat se jiným, i když časem i některým staronovým kritériím. Musí proto být předmětem samostatného bádání.

Předložená studie není pouze předmětem ruských dějin, i když se především na ně soustředí. Zaměřuje se totiž na území, jež mělo svými vztahy na české a slovenské prostředí mimořádný vliv. V pozitivním i negativním smyslu. Může proto být označena i za příspěvek ke vzájemným česko/slovensko – ruským vztahům. Nejen v pozitivním, ale i v negativním smyslu a nikoli v obvyklém politickém rozměru, ale především v dimenzi kulturních dějin.[1]

Základním metodologickým a obsahovým východiskem statě je pojetí britského historika Petera Burka (*1937), jež navazuje na Brita Herberta Butterfielda (1900–1979) a Francouze Michela Foucaulta (1926–1984). Nikdo z těchto velkých teoretiků kulturních dějin se nevěnoval otázce vlivu života člověka se psem na dějiny, ani na jejich část projevující se v každodennosti, ale Peter Burke v publikaci *Variety kulturních dějin* k obecnému vymezení kulturních dějin napsal: „Tak jako nepanuje shoda v tom, co tvoří kulturu, neexistuje ani shodný názor na to, v čem spočívá kulturní historie. Před více než čtyřiceti lety sestavili dva američtí vědci soupis variant užití tohoto termínu v angličtině a shromáždili více než dvě stě konkurenčních definicí. Kdybychom vzali v úvahu jiné jazyky a oněch chybějících posledních čtyřicet let, snadno bychom jich našli ještě daleko víc. Při zkoumání našeho předmětu snad tedy bude příhodné, parafrázujeme-li existencialistickou definici člověka a řekneme, že kulturní historie nemá svou podstatu. Můžeme ji definovat jen z hlediska jeho vlastní historie.“[2]

Burke tím dal zřetelně najevo, že chápe kulturní dějiny v širokém kulturně civilizačním rozměru, jenž je v jeho pojetí ohraničený nepolitickou minulostí, vedle níž stojí sociální a hospodářské dějiny, dějiny idejí a ideologií a podobné směry. Z Burkeho pojetí tak lze vyvodit závěr, že kulturní dějiny jsou v rámci jeho náhledu na dějiny vymezitelné pouze negativně; ve smyslu toho, co nejsou. To je pro naši studii obzvláště podstatné. Nadto takové Burkeho pojetí považujeme za oprávněné, neboť v opačném případě by se kulturní dějiny mohly chápat zúženě jako dějiny kultury, z nichž literatura, jazyk, víra, etnologie a další obory by čněly nad historií, nikoli aby ji usouvztažňovaly. V takovém případě by navíc kulturní dějiny suplovaly dějiny jednotlivých oborů a jen málo prospívaly k celkovému poznání minulosti, jak se očekává od dějin a kulturních dějin jako jejich součásti. To je, vezmeme-li znovu Burkeho v potaz, jejich hlavním úkolem. K tomu ovšem ještě podotknutí. Opět v odkazu na Petera Burka, a to, že při analýze problémů kulturních dějin se dostáváme až k problémům, které stojí na pomezí k jiným odvětvím dějin, ale k nimž jsou kulturní dějiny v úzké provázanosti. Takovým příkladem je i námi sledovaný problém.

[1] VLČEK, Radomír. Česko-ruské vztahy. In PÁNEK, Jaroslav (věd. red.). *Akademická encyklopedie českých dějin* II – Č/2. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011, s. 29–48.

[2] BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 9.

2. Pes v ruském literárním obrazu

K vytýčenému tématu, *chovu ruských chrtů jako jednomu ze zdrojů poznání ruské minulosti*, sledovaného prizmatem kulturních dějin, přistupujeme z několika úhlů pohledu. Primární je jeho sledování jako prvku reflexe proměn kulturně civilizační dimenze ruského dějinného prostoru. S ohledem na použitý celostní historický pohled se neomezujeme na kulturně civilizační rozměr a zacházíme i do dalších, zejména politických souvislostí. Sekundárně se zaměřujeme na *chov ruských chrtů* jako projev historicky se měnící kulturně historické reality. Jde nám především o tu její část, která v konkrétních jevech souvisí s ruskou národní identitou a národní mentalitou, resp. s jejich proměnami v historicky vytvořené, ale i proměnlivé kulturně historické realitě. V třetí rovině zmiňujeme reflexi těchto projevů ve smyslu toho, co historiografie paradigmaticky definuje jako „druhý život".

V prvním případě se soustředíme na genezi chovu chrtů v ruském prostředí ve smyslu demonstrativního projevu života ruské společnosti, jejich vývoje i proměn. Ve druhém nám jde o projevy uvědomování si existence kulturně historického obrazu ruského života v kontextu chovu ruských chrtů. Ve třetí rovině pak sledujeme literární, vědecké a umělecké reflexe vnímaných kulturně historických znaků (specifik) chovu ruských chrtů a jím ovlivňovaného života ruské společnosti. Jde tedy o jeho využívání spisovateli, vědci a umělci pro jejich zobrazení ruského života a jeho historické proměnlivosti. Lze konstatovat, že nejprve jde o vlastní dimenzi kulturně historického procesu, ve druhém případě o sledování kulturně historického aspektu směřujícího k dějinám idejí, mentalit, národní identity a národnímu vědomí a ve třetí rovině o interpretace obrazů života činěnou subjekty literárních, vědeckých a uměleckých oborů. Naším cílem není analýzu atomizovat, a proto nesledujeme chov ruských chrtů samostatně v každé z uvedených rovin, ale tvoříme vzájemně propojený celek. Některé části proto více naznačujeme a odkazujeme čtenáře na další studium. Především ruské literatury. Činíme tak s vědomím nezbytnosti ve všech částech výkladu si uvědomovat existenci zmíněných rovin a jejich organickou provázanost.

Práce je stavěna především jako historická analýza. Budeme proto v ní věnovat nejvíce pozornosti historickým aspektům a jejich historickým souvislostem. Abychom jim vymezili dostatečný prostor, nejprve krátce upozorníme na stěžejní literární a umělecké reflexe. Před tím, na úvod však připojíme ještě jednu poznámku: výběr tématu *chov ruských chrtů jako jednoho ze zdrojů poznání ruské minulosti* je nepochybně značně subjektivní záležitostí. Vychází z poznatku jednoho historického rusisty, který se současně věnuje chovu ruských chrtů, že se v tomto plemeni projevují znaky ruské mentality a především, že minulost tohoto chovu v ruském prostředí byla a doposud stále ještě je součástí ruské identity a ruské mentality; odráží projevy chování uvnitř i vně ruské společnosti a jejího kulturně civilizačního profilu.[3] Současně je ovšem zřejmé, jak to plyne z obrazu chovu ruských chrtů v ruské literatuře a umění, že se jedná o kulturně civilizační aspekt, který se utvářel nikoli jako jednotlivina, ale jako dějinami procházející typický znak a projev. V tomto po-

[3] VLČEK, Radomír. Ke kořenům moderní ruské národní a kulturní identity. In *Kultúrne dejiny,* 2016, roč. 7, Supplementum, s. 63–83.

hledu bylo stěžejní utváření a následný vývoj moderní ruské literatury a moderního ruského umění. Časově jej obvykle vymezujeme druhou polovinou 18. století a naší současností. Budeme-li konkrétní, pak právě v ruských literárních a uměleckých obrazech počínaje druhou polovinou 18. století nacházíme pojednání o provázání života ruského člověka se psem, a to jak šlechtice, tak prostého venkovana.

Oprávněnost takového studia snad prokazuje nejen to, že ruský chrt byl uznán jako ruské národní plemeno, jde tedy o psa typického pro ruské prostředí, ale i skutečnost, že jeho chov má svůj vlastní ruský pojmový aparát. V ruském prostředí má nad to i svoje specifické označení člověk, který se chovu těchto psů věnuje – barzojař (rus. borzjatnik).[4]

V různých literárních reflexích 18. a 19. století je společný život člověka a psa označovaný za typický projev ruského způsobu života, jenž měl genezi hluboko v minulosti. Projevy toho nacházíme v mnohých pohádkách a povídkách majících přiblížit člověka k přírodě a její harmonické existenci. V próze se obvykle na jedné straně v těchto obrazech jednalo o vykreslení nutné každodennosti, v níž pes působil především jako hlídač a ochránce pánova majetku, ale současně byl také jeho pomocníkem: sloužil mu zejména při lovu k zajištění jeho nutné obživy. Na druhé straně však již v nejstarších obrazech byl pes prezentován jako nástroj sloužící pro člověka k uspokojení jeho kratochvíle. V tomto případě byl vykreslený jako věrný (ne-li nejvěrnější) přítel, jako pomocník při lovu, který nesloužil již k nutné obživě, ale ke kratochvíli: pes plnící různé zvláštní úkoly, např. si na povel sedne, něco přinese, zůstane na pokyn pána stát na místě. Příkladem takových zobrazení mohou být práce ruského historika druhé poloviny 18. století knížete Michaila Michajloviče Ščerbatova (1733–1790)[5] nebo spisovatele Pavla Ivanoviče Sumarokova (1760–1846).[6]

V 19. století byly takové popisy, obvykle zasazené do širších literárních pojednání, častější. Otázce ruských psích plemen a ruským chrtům zejména např. věnoval jednu ze svých statí přední ideolog slavjanofilského hnutí Alexej Sergejevič Chomjakov (1804–1860). V článku *Sport a lov* (rus. *Sport, ochota*), který poprvé zveřejnil v roce 1845 ve druhém čísle ústředního časopisu moskevských slavjanofilů *Moskvitjanin* redigovaném jedním z tehdy nejuznávanějších ruských historiků Michailem Petrovičem Pogodinem (1800–1875).[7] Chomjakov se ve zmíněném článku zaměřil na vyzdvižení výjimečnosti barzojů, tak jak měl ve zvyku v jiných pracích adorovat tradiční způsob života ruského člověka, a na zvláštnosti honů pořádaných za pomoci tohoto plemene. Tak, jako obvykle srovnával Rusko a Západní Evropu, tak také zde porovnal barzoje s anglickými chrty.[8]

Z jiného úhlu pohledu, především ve smyslu věrnosti a vyzdvižení této vlastnosti jako charakteristického projevu života elity ruské společnosti, popsal psa spiso-

[4] BEDEL, Vladimir Vladimirovič (ed.). *Russkaja psovaja borzoja. Enciklopedia.* Moskva : Žizň, 2007, s. 413–417.

[5] ŠČERBATOV, Michal Michajlovič. *O provrežděnii nravov Rossii.* London : Trübner & Co, 1858.

[6] SUMAROKOV, Pavel Ivanovič. *Pritča. Orly i skvorcy.* Sankt Peterburg : Imperatorskaja tipografija, 1806.

[7] VLČEK, Radomír. M. P. Pogodin a formování ruského panslavismu. In *Slovanský přehled*, 1995, roč. 81, č. 4, s. 193–210.

[8] CHOMJAKOV, Aleksej Sergejevič. Sport, Ochota. In *Polnoje sobranije sočiněnij Alekseje Sergejeviča Chomjakova*, T. 1. Moskva : Tipografija P. Bachmetěva, 1861, s. 434–444.

vatel a filozof Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821–1881). Věnoval mu obsáhlou pasáž ve svých *Zápiscích z mrtvého domu*. Pes jménem Šarik je v nich zmiňován jako nejvěrnější přítel, který vždy a za všech okolností přivítá svého pána, projevuje mu náklonnost a oddanost.[9] Obdobné zaměření můžeme najít např. v *Lovcových zápiscích* jiného významného ruského spisovatele 19. století Ivana Sergejeviče Turgeněva (1818–1883).[10] O věrnosti psa a jeho vztahu k člověku se také zmiňuje nejedna bajka Ivana Andrejeviče Krylova (1769–1844). U Krylova se však primárně jednalo o něco poněkud jiného: o analogii či odlišnosti psího chování vůči lidskému. Snad i proto jednoznačně jmenuje chrta, který je v jeho pojetí specifickým projevem živočišného (ale v analogii i lidského) chování v Rusku.[11] Podobně tomu bylo v povídkách Antona Pavloviče Čechova (1860–1904), zejména *Dáma s psíkem* a *Kaštanka*[12] a Alexandra Ivanoviče Kuprina (1870–1938) *Bělyj pudel'*.[13]

Ačkoli nám jde primárně o starší období, neměli bychom zapomenout na rozvinutí Krylovova tematického trendu v ruské literatuře 20. století. Např. v povídkách Michaila Afanasjeviče Bulgakova (1891–1940) *Psí srdce*, v nichž sice pes není hlavním hrdinou vypravování, ale o to více v nich můžeme sledovat snahu autora vyzdvihnout zvláštnosti ruského člověka na analogii „přírodního" života psa a jeho symbiózy s „kulturním" životem člověka. Pes, opět jménem Šarik, je zřetelným symbolem klidu, oddanosti, pokory i budoucího štěstí.[14]

Ve výčtu ruských spisovatelů a jejich děl pojednávajících o životě Rusů se psy, především s barzoji, bychom mohli pokračovat. Zmínky jsou v nich časté, byť se většinou jednalo jen o zmínky, zevrubné popisy nenajdeme. I přesto lze bezpochyby konstatovat, že život ruských chrtů, způsob jejich chovu a jejich využití při lovu, se staly námětem nejedné prózy ruské literatury 18., 19. i 20. století. A dokonce nejen ruské. Několik významných zmínek o ruských chrtech jako typickém plemeni ruského prostředí se např. objevuje v klasické polské literatuře, např. v eposu Adama Mickiewicze (1798–1855) *Pan Tadeáš*.[15]

Je nepochybně škoda, že česká literární věda tomuto fenoménu doposud nevěnovala zevrubnější pozornost a nepokusila se tak prokázat, jak významným symbolem a charakteristickým znakem se pes v životě Rusa stal. Je pochopitelné, že k jeho poznání jsou nezbytné právě takové historické sondy, jakou nyní předkládáme. Nejde totiž „jen" o objekt psa, ale i subjekt jeho „pána". Tedy mj. určení, co je míněno pod termínem „Rus". Pes a barzoj obzvláště přece nebyl pro každého. Vlastnit jej mohla pouze určitá, historicky proměnlivá elita a pouze ta, která k tomu měla určitá, možná poněkud nadneseně řečeno, kulturně civilizační předpoklady.

---

[9] DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Zápisky z mrtvého domu*. Praha : Rodinná knihovna, 1930, s. 108–109.

[10] TURGENĚV, Ivan Sergejevič. *Lovcovy zápisky*. Praha : Odeon, 1972.

[11] KRYLOV, Ivan Andrejevič. *Bajky*. Ostrava : Knižní expres, 2000, s. 42–44, 47–48, 51–52, 101–102, 199–200, 224.

[12] ČECHOV, Anton Pavlovič. *Dáma so psíkom a iné poviedky*. Bratislava : Ikar, 2006.

[13] KUPRIN, Alexandr Ivanovič. *Biely pudlík*. Bratislava : Mladé letá, 1966.

[14] BULGAKOV, Michail Sergejevič. *Psí srdce a jiné povídky*. Praha : Československý spisovatel, 2014, s. 140–246.

[15] MICKIEWICZ, Adam. *Pan Tadeáš, čili poslední nájezd na Litvě. Šlechtický příběh z r. 1811 a 1812 ve dvanácti zpěvech*. Praha : Odeon, 1969, např. s. 25, 29 a 41.

To ovšem znovu souvisí s projevy ruské literatury a ruského umění v širším smyslu, pro které bylo charakteristické zobrazování častějšího a hlubšího prolnutí života ruského člověka se psem, než tomu bylo v jiných literaturách a umění. Proč tomu tak bylo, se obvykle vysvětluje specifickými přírodními podmínkami ruského dějinného prostoru, malým zalidněním značné části ruského území, ale také přátelskou povahou ruského člověka. Vlastně svérázem ruského kulturně civilizačního typu, poněkud pejorativně, podle názvu známého ruského filmu režiséra Alexandra Vladimiroviče Rogožkina (*1949) natočeného v roce 1995 *Svéráz národního lovu*. Tím také naznačujeme, že důležitým aspektem obrazu je pro kulturní dějiny ve 20. století film. Stejně jako v literatuře je v něm ruská duše zobrazovaná jako více přírodní, a tudíž také hůře od přírody oddělitelná. Jak mnohé literární a filmové obrazy ukazují, život se psem je výrazně odlišný od života bez něj. Pes člověka kultivuje, např. tím, že péče o něj nutí k pravidelnosti v konání, což ovlivňuje další sféry života včetně lidského rozhodování.[16]

3. Chov psa v životě ruské společnosti

Co se týče druhé linie studie, v níž se jedná o chov konkrétního plemene psa jako projevu života ruské společnosti a jeho kulturně historických souvislostí, je nutné nejprve zdůraznit to nejobecnější. Tím je skutečnost, že člověka a psa od pradávna spojuje těsné pouto. Že se tedy jedná o přirozenou vazbu mezi člověkem a psem. Na skutečnost, že není doposud jednoznačně zřejmé, jak toto pouto vzniklo, upozorňuje řada odborníků.[17]

Patrně nikdo nebude namítat konstatování, že pro dnešní společnost, lhostejno zda ruskou či státně (národně) jinou, platí, že jednou z jejich oblíbených zálib je chov domácích zvířat. Obvykle již nejde o „praktickou" stránku věci, např. chov králíků za účelem prodeje jejich ostříhané srsti, kůže nebo masa, ale o nadstandardní prožitky všedního života v podobě chovu „němé tváře", tzv. domácího mazlíčka, který jednak stráží lidskou skupinu – rodinu, ale především svou existencí lidskou každodennost zpříjemňuje a kultivuje; naznačuje návrat k přírodě, ale i dominanci člověka nad přírodou a jeho touhu být nad celým světem. Pořizujeme-li si psa, rozhodujeme se obvykle podle jeho vizáže a chování a často také podle toho, co od něj očekáváme. Bojové plemeno si patrně pořídí někdo zcela odlišného vnímání světa, než ten, kdo hledá zalíbení v jezevčíkovi. I když jistě rozhodují také podmínky bydlení a možnosti prostoru, který můžeme psu poskytnout. Nepochybně však výběr souvisí s osvojováním si určitých sociálních dovedností psy, např. odečítáním pohybů tváře člověka nebo chápání jeho gestikulace; jistou mírou psí empatie, jež je nepochybně u různých plemen odlišná. Jde při tom obvykle o to, co označujeme jako humanizaci psa, která je tvořená nejen individuálními možnostmi člověka, ale i podmínkami širšího okolí. To vše je historicky proměnlivou záležitostí, kterou opět obvykle spojujeme s kulturními dějinami.[18]

---

[16] CAMERON, W. Bruce. *Psí poslání. Žádný pes tu není jen tak.* Praha : Ikar 2017; <https://www.csfd.cz/film/195299-psi-poslani/prehled/> [cit. 20. 10. 2017]

[17] RACLAVSKÁ, Jana a kol. *Pes v jazyce a myšlení. Sonda do slovanské frazeologie a idiomatiky.* Ostrava : Universitas Ostraviensis, 2015, s. 7–9.

[18] MORELL, Virginia. *Animal Wise. How We Know Animals Think and Fell.* New York : A Forge Book,

Různé projevy tohoto chování nacházíme u odlišných plemen, a proto při volbě psa obvykle vycházíme právě z nich. Nejeden chovatel psa připouští, že při výběru plemene šel cestou jisté analogie – svého chování či vzhledu v přeneseném smyslu nějak korespondujícím se zvířetem (psem). Tedy cestou pozitivní identifikace se zvířetem. V tomto smyslu pro něj pořízení určitého plemene psa plnilo roli konkrétního symbolu. Často takového, do kterého se může vcelku snadno mentalitou či vizáží stylizovat. Současně však pro něj život se psem plní roli symbolu každodenního prožitku s někým, o koho je třeba se starat, a který mu tuto péči dokonale oplácí svou přítulností či jinou formou chování, třeba i „jen" obecně pro psa ne příliš obvyklou mimikou. Tato vazba mezi člověkem a psem tím vytváří specifický mikro kulturní svět, který ovlivňuje oba účastníky. Zřejmý je nám ovšem především u člověka. Od tohoto jedince se pak nepochybně dále se sobě specifickým způsobem šíří. Včetně toho, že člověk je ve vztahu se psem nadřazeným, je vůdcem smečky, čemuž se domestikovaný pes podřizuje. Tím se původní mikro svět rozšiřuje, působí v širší dimenzi a ovlivňuje život v širším než jen individuálním měřítku.

Kdežto řada dnešních aspektů chovu „canis lupus familiaris", tedy psa domácího, je až výsledkem chování člověka v moderní společnosti, prvek dominance je tradiční. Souvisí se samotnou podstatou domestikace psa: pes je od prapůvodu ochráncem, lovcem, ale také podřízeným partnerem. Další důležitý rys pro mikro kulturní, ne-li v širších měřítcích celého kulturního světa. Psí plemena vznikala nejrůznějšími formami křížení. Konkrétní člověk měl zájem o konkrétního psa, chtěl jej (a to platí dodnes) použít pro konkrétní činnost. Záleželo mu však i na určité psí vizáži. Pro starší dějiny je v tomto smyslu nepochybně rozhodující nahodilost a působení přírodních zákonů. Nicméně ani v nich nelze zpochybnit jistou systematičnost danou např. potřebností intenzivní obrany a ochrany. Nejstarší prokázaná snaha o šlechtění psů je připisována do Dánska a doby přibližně před osmi tisíci léty.[19]

V nejstarších dobách pes nepochybně plnil funkci hlídače: domu, pole, pastviště, jiných zvířat. Jednou z nejstarších lidských forem konání je ovšem praktický lov za účelem získání hodnotné masité potravy. Pes se právě při něm záhy ukázal jako ideální společník a především jako pomocník. Jenomže lov byl různorodý, ne každý druh psa se pro všechny formy lovu, které si člověk vymyslel, hodil. A tak bylo třeba křížit a hledat cesty k tomu, aby na menší zvěř schovávající se v norách bylo vyšlechtěno rychlé, odolné a také „skladné" plemeno, kdežto na větší zvěř náležitě obratný, avšak silný a do boje ochotně jdoucí druh.

Další důležitou determinantou pro křížení byly v minulosti klimatické podmínky. V drsnějších bylo třeba psa odolnějšího a povahově houževnatějšího. Ten se však obvykle hůře ovládal. A tak ve spojení se šlechtěním za účelem různých druhů lovu se vyvíjela pro konkrétní zemi typická plemena. Šlo o soubor objektivních a subjektivních faktorů. Pro ruské prostředí se jím stal ruský dlouhosrstý ušlechtilý chrt, barzoj, obvykle označovaný jako ruský chrt – rusky „russkaja psovaja borzoja". V tomto mezinárodně uznávaném vyjádření se slovo „psovaja" odvíjí od ruského termínu „psovina", což přeloženo do češtiny znamená hebká vlnitá srst,

2014, s. 5–7.

[19] MORELL, Animal Wise, s. 61.

a „borzoja" je ruský výraz pro rychlého psa. V ruštině se tímto termínem označují všichni chrti.

Přesná datace původu ruského chrta není zřejmá. Obvykle se nejstarší výskyt barzoje prokazuje freskami chrámu Boží moudrosti (Svaté Sofie) v centru nejstaršího státního útvaru na území Kyjevské Rusi – Kyjevě, který nechal založit v roce 1037 Jaroslav I. Vladimirovič zvaný Moudrý (1019–1054), velký kníže kyjevský v letech 1016–1018 a 1019–1054. Učinil tak na památku skvělého vítězství nad asiatskými kočovnými kmeny, které čas od času kyjevsko-ruské území svými nájezdy nejen ohrožovaly, ale i vysloveně devastovaly, Pečeněhy. Je více než pravděpodobné, i když explicitně nedokazatelné, že ruští chrti měli jeden ze svých původů právě u Pečeněhů. Podobně jako Mongolové totiž ve stepích, po kterých se hlavně pohybovali, používali štíhlé rychlonohé psy chrtího typu.

Na jedné z fresek nejstaršího křesťanského svatostánku v Kyjevě, chrámu Přesvaté Sofie (nazývaném též Boží moudrosti), je právě takový pes zobrazený. Jedná se o štíhlého psa s ostrýma ušima, který běží za jelenem. Není ovšem pojmenovaný, freska nemá žádné další průvodní znaky, které by mohly tohoto psa blíže identifikovat. Předpokládá se, že se jedná o některý druh staroruských chrtů, z nichž se barzoji křížením s jinými plemeny chrtů vyvinuli. Zobrazení nepochybně plnilo roli symbolu, podobně jako veškerá raně středověká architektura a její výmalba. V daném případě se jednalo o vyjádření mimořádně blízkého vztahu mezi psem a člověkem, především psí věrností a oddaností, jež má být vlastní každému křesťanu a jeho vztahu k Bohu. V širších souvislostech se však rovněž mohlo jednat o jistý přežitek pohanského symbolu propojení mezi přírodou (psem a jelenem) a lidskou komunitou (zobrazenými postavami).[20]

V mytologickém smyslu se rovněž mohlo jednat o spojení člověka se záhrobím. Pes měl přece velmi vyvinutý čich, který mu údajně umožňoval vnímat přítomnost dobrých, ale i zlých duchů, upozornit na ně člověka a případně jej i varovat před nebezpečím, které mu z toho může plynout. Vyobrazení psa tedy bylo důkazem existence jisté ochrany a s ní spojeného bezpečí člověka, jeho příbytku či sakrálního objektu. V křesťanské mytologii nakreslení nevzhledného psa symbolizuje bezbožnost, kdežto bílého psa věřícího.[21]

V nejstarších písemných zmínkách o Kyjevské Rusi se o psech prakticky nic nehovoří. Pouze v nejstarším ruském zákoníku, *Ruské pravdě*, jejíž vznik je datován opět do doby panování Jaroslava Moudrého (1019–1054), je nepřímá informace, a to tím, že je zmíněn trest za ukradnutí psa. Zloděj má za tento zločin zaplatit majiteli psa tři hřivny ve stříbře. Je to identická částka jako náhrada za krádež ušlechtilého jestřába či sokola, které staří Rusové používali k lovu. Je tedy pravděpodobné, že se jednalo o loveckého psa.[22]

Ovšem skutečně jako lovecké psy prý začali chrty využívat až Mongolové, kteří v letech 1237–1241 poprvé pronikli na území Kyjevské Rusi. Mongolské hordy

[20] DEMČUK, Ruslana. *Chram Sofii v simvoličeskom prostori Rusi – Ukraini*. Kiiv : Vidavničij dim Kijevo-Mogiljanska akademija, 2008, s. 9–18.

[21] RACLAVSKÁ, Pes v jazyce a myšlení, s. 17.

[22] Dostupné na internetu: <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/e47ab182-3680-882c-221c-0e7ae5abda1c/1010973A.htm> [cit. 28.8.2017]

ovšem podnikaly pouze nájezdy, na ruském území se usazovaly jen zřídka. Jejich chrti se proto v ruském prostoru nerozšířili. Důležité ovšem je, že si Mongolové zvířat mimořádně vážili. Za jejich krádež hrozil hrdelní trest. Navíc požadovali, aby každý, kdo nějaké zvíře najde, ho vrátil jeho právoplatnému majiteli. Kdokoli tak neučinil, byl pokládán za zloděje, jemuž hrozila smrt.[23]

Pes se u Mongolů nacházel na jednom z nejvyšších stupínků v hodnocení mezi zvířaty. Hned za velbloudem a koněm. U nich byla hodnota tvořena především jejich přepravními schopnostmi. U psů tomu bylo jinak. Šlo o jejich povahu, která se svými znaky vysoce cenila i mezi lidmi. Tvořili mezi Mongoly symbol jimi tak obzvláště ceněné věrnosti, souhlasu s názorem staršího či výše postaveného a vzájemné sociokulturní loajality.[24]

Další, stále však ještě přímými písemnými prameny nepodložené informace o ruských chrtech, směřují do 15. století, kdy v závěrečné fázi tatarských nájezdů na ruská území mělo dojít ke křížení mongolských (nebo spíše již tatarských) chrtů, které Tataři po porážkách na ruském území zanechávali, s některými plemeny staroruských loveckých psů. Důvodem měl být cílený lov vlků v širých ruských stepích. Vlci byli v Rusku zdevastovaném mongolskými a tatarskými nájezdy mimořádně rozšíření. Jejich lov byl proto pro člověka především obrannou záležitostí. Útok vlčích smeček byl ostatně nebezpečný nejen pro vesnice, ale i ruská provinční města, která ovšem svou velikostí a svým chodem vesnici velmi často připomínala.[25]

4. Barzoj jako předmět státního daru

Do 16. století spadá působení vyslance Siegmunda von Herbersteina (1486–1566) v habsburských službách u dvora Vasilije III. Ivanoviče (1479–1533), velkého knížete moskevského v letech 1505–1533, otce Ivana IV. Vasiljeviče, známého pod přívlastkem Hrozný (1530–1584), velký kníže moskevský 1533–1547 a car moskevský a vší Rusi v letech 1547–1584.

Siegmund von Herberstein ve svých *Poznámkách o moskevských záležitostech* („*Rerum Moscoviticarum commentarii*"), neboli o Moskevštině, jak byla dobově označovaná tehdejší ruská země, popsal velkoknížecí lov s ruskými chrty. [26] Dále se von Herberstein zmínil, že po uzavření mírové smlouvy s dánským králem Kristánem II. (1481–1559) panujícím v letech 1513–1523, roku 1517, tento obdržel od Vasilije III. Ivanoviče darem dva barzoje. Již tedy zmiňuje konkrétní pojmenování ruského chrta, jimiž později obdaroval Kristián III. Františka I. (1494–1547), francouzského krále let 1515–1547.[27]

Tím se prý toto plemeno dostalo do Evropy. Poprvé tak byl barzoj doložen jako forma státního daru. V odkazu na to, jak s ušlechtilými chrty nakládali Mongolové

[23] WEATHERFORD, Jack. *Čingischán a utváření moderního světa.* Praha : Jiří Bouchal – BB/art, 2006, s. 109.

[24] WEATHERFORD, Čingischán a utváření moderního světa, s. 117.

[25] PROCHOROV, Jurij Jevgenjevič (ed.). *Rossija. Bolšoj lingvostranovedčeskij slovar. 2000 realij istorii, kultury, prirody, byta i dr.* Moskva : AST-PRESS, 2007, s. 111–112 a 530–531.

[26] HERBERSTEIN, Siegmund von. *Rerum Moscoviticarum commentarii.* Viena 1549.

[27] CHOROŠKEVIČ, A. L. (ed.). GERBERŠTEJN, Sigismund. *Zapiski o Moskovii.* Moskva : Pamjatniki istoričeskoj mysli, 2008, s. 34.

a Tataři, se ovšem můžeme domnívat, že takový úkol plnil i dříve. Ostatně živé dary, včetně žen a dětí, nebyly ve staré Rusi ničím výjimečným. Moskevská knížata jimi ráda vyjadřovala vděk již pečeněžským, mongolským a tatarským chánům. Ti jim za to neudělovali pouze správní privilegia, tzv. jarlyky, jak se obvykle popisuje, ale také poskytovali různé dary, včetně těch zvířecích. Je tedy více než pravděpodobné, že mongolský (či spíše tatarský) typ chrta se do ruského prostředí dostal dříve, než bylo výše uvedeno a že se tak stalo právě touto formou.

Chrti se patrně v ruském prostředí objevili nejprve na význačných ruských knížecích dvorech. Protože se obvykle jednalo o dar významné osoby, musela být takovému psu věnována zvláštní péče. Pokud by se dárce, zejména pokud se jednalo o významného pečeněžského, mongolského či tatarského činitele, dozvěděl, že s ním nebylo náležitě nakládáno, nejen, že mohl být obdarovanému odebrán, ale mohlo to také vyvolat velkou zlobu, od níž nebylo daleko k potrestání. Vzhledem k nízké hodnotě lidského života mezi pečeněžskými, mongolskými a tatarskými hordami, i velmi tvrdými formami. Nelze ovšem mimořádnou starost, která byla od nejstarších dob věnována na knížecích dvorech ušlechtilým chrtům, nespojovat se snahou bezezbytku využít jejich dovednosti, především cílený rychlý pohyb za kořistí.

Péče o ušlechtilé chrty se na ruských knížecích dvorech projevila vznikem zvláštních profesí – psovoda a lovčího. Úkoly s tím spojenými, stejně jako jinými funkcemi u dvora, byli obvykle pověřováni mladí potomci význačných šlechtických rodů, v dějinném období Kyjevské Rusi a později i v Moskevské Rusi, ruští bojaři. Postupně se z těchto činností zaměřených na péči o ušlechtilé chrty na ruských knížecích dvorech dokonce stala výsada srovnatelná se zastáváním úřadů spojených se životem knížete či dokonce velkého knížete – např. klíčníka či např. postelničího. Každá s těchto profesí přinášela jejímu nositeli zvláštní způsob života: v případě psovoda a lovčího se odvíjel od toho, že pes měl svůj denní a týdenní rytmus. U tak vzácného plemene bylo vysloveně nutné se mu podřídit a dodržet jej stůj co stůj. Především šlo o to připravit psa tak, aby se mohl v určenou dobu zúčastnit vyjížďky se svým majitelem a sloužit mu, jak on si představoval. K tomu bylo nutné psa pravidelně krmit, věnovat péči jeho srsti a jeho celkovému zdravotnímu stavu. Při vyjížďkách byli obvykle ušlechtilí chrti drženi na dlouhých vodítkách a z nich pouštěni jen za účelem lovu. V knížecím domě se obvykle pohybovali volně, i když většinou v prostorách, které jim byly speciálně vyčleněny.

Jako předmět státního daru se ušlechtilí chrti uplatnili i později. Např. Boris Fjodorovič Godunov (1552–1605), ruský car v letech 1598–1605, jich několik věnoval Abbásovi I. zvanému Velký (1571–1629), perskému šáhovi let 1587–1629, který se snažil s ním, stejně jako i s dalšími představiteli evropských států uzavřít spojenectví proti Osmanské říši. Dokonce bychom tuto úlohu ušlechtilých chrtů mohli spojit s jistou formou úplatku nebo důkazu ruské výjimečnosti. Barzojové totiž vynikali rychlostí, mrštností, vlnitou srstí i svým zvláštním štíhlým, ale vysokým tělem.

Ušlechtilí chrti vždy patřili v Rusku k mimořádně ceněné zvířecí elitě. Takové, že život s ní vyjadřoval jistý druh výjimečnosti a mimořádnosti. Nepochybně tomu bylo i proto, že ani pro ruská knížata, ani později pro ruské bojary či jiné ruské šlechtice nebylo snadné si je pořídit. Oficiálně je koupit nebylo kde. Vlastnil je pouze panovník, jenž jimi v ruském prostoru obdarovával jen svoje oblíbence či osoby,

které mu prokázaly mimořádné zásluhy. Vlastně tak činil podobně, jako v případě svých sluhů a nevolníků. Možná překvapí sdělení, že kdežto nevolníky panovník darovával po tisících a v zápisech přitom uváděl pojem „duše", barzoji si podrželi svoje konkrétní označení a byli převáděni po jednotlivcích. Obvykle tak bylo činěno v typické ruské trojce, která také bývala základem při honu realizovaném prostřednictvím barzojů, či na její doplnění. Zprávy o takových darech ve formě ušlechtilých chrtů se dochovaly nejen z doby panování zmíněného cara Borise Godunova (1598–1605), ale i později ze 17. a 18. století.

Majetkové transakce týkající se ušlechtilých chrtů byly mezi šlechtici zakázány. Šlechta si je směla pouze vyměňovat. Pokud je přece jen chtěla prodat, nesměla tak učinit bez souhlasu panovníka. Za porušení tohoto pravidla hrozilo přinejmenším zabavení psa. Výjimkou ovšem nebyly ani tvrdší tresty, především různé pokuty. Právní vědomí ovšem ve staré Rusi nikdy nebylo na vysoké úrovni. Pokusy obejít nařízení byly obvyklé. A to i v případě barzojů. Ruští šlechtici se je i přes panovníkovo nařízení snažili získat nelegálně. Chtěli tím prokázat svoji výjimečnost a urozenost.

5. Barzoj v moderním Rusku

Na počátku 17. století provázely moskevský stát velké potíže. Dosáhly takové míry, že se obvykle hovoří o desetiletí smutných časů (rus. zkráceně „smuta"). Ruskou společnost v té době devastovaly neúrody a hladomory, boje význačných šlechticů o moc, osobnosti, které se vydávaly za legitimní následníky ruského trůnu (tzv. lži--carové, kteří s ohledem na ne zcela jednoznačně vysvětlení úmrtí jednoho ze synů cara Ivana IV. Vasiljeviče Dmitrije Ivanoviče, potenciálního následníka, byli označováni jako Lži-Dmitrijové), stejně jako nájezdy švédských a polských vojenských jednotek. V roce 1610 byl dokonce Poláky na krátkou dobu obsazen moskevský Kreml a moskevští státní činitelé uvažovali jako o záchraně země tím, že uznají polského krále Vladislava IV. nebo jeho syna Kazimíra svým panovníkem. Proti tomu se však zvedla velká vlna odporu organizovaná představiteli ruské pravoslavné církve. Pod jejím vedením se zformovala domobrana, jejíž jednotky v čele s knížetem Dmitrijem Michajlovičem Požarským (1578–1642) a měšťanem Kuzmou Mininem (?–1616) nakonec nad Poláky zvítězily. Zemským sněmem byl pak v roce 1613 zvolený novým carem mladý Michail Fjodorovič Romanov (1596–1645), příbuzný v roce 1598 vymřelého do té doby Rusku vládnoucího rodu Rurikovců. Michail I. Fjodorovič panoval v letech 1613–1645.[28]

Změny v chodu ruského státu, které se projevily po nástupu rodu Romanovců na ruský trůn, se v životě ruské společnosti projevily velmi výrazně. V politických dějinách jsou patrné v růstu moci a síly moskevského státu, který rozšiřuje svoje území a stává se vskutku „ruským". V dějinách idejí a především v duchovních dějinách se projevily v podobě reforem, z nichž neznámější byly ty, které do života uvedl patriarcha moskevský a vší Rusi Nikon, světským jménem Nikita Minin (1605–1681).

[28] Hrdinskost boje domobrany s polskými oddíly dodnes v Moskvě na Rudém náměstí připomíná sousoší Požarského a Minina. VYDRA, Zbyněk a kol. *Dějiny Ruska.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 89–90.

Nezmínit ovšem nelze ani hospodářskou a sociální rovinu, změny, v níž se projevily především prohlubováním znevolňování společnosti.

To vše se projevilo jak v rovině, kterou definujeme předmětem kulturních dějin, tak přímo v jejich části, každodenním životě ruské společnosti, ve kterém tím docházelo ke značným proměnám. Odehrávaly se ve všech vrstvách, v nižších a nejširších však nepoměrně pomaleji než změny v životním stylu elity ruské společnosti, tedy šlechty. V této rovině sehrály podstatnou roli dva aspekty: jistá forma sekularizace života vyvolaná Nikonovými reformami, jež byly uvedeny do života za panování cara Alexeje I. Michajloviče (1629–1676, ruský car 1645–1676) v roce 1654, a následným bezprecedentním krokem Alexeje Michajloviče, jímž po eskalaci roztržky nechal patriarchu v roce 1666 odvést do vzdáleného kláštera, čímž se Moskva ocitla bez svého duchovního pastýře, a přesto se nic zásadního nestalo. Panovník se na rozdíl od patriarchy stal nezpochybnitelným, on vše neustále řídil, o všem rozhodoval, za všechny se modlil. Úřad cara byl zbožštěn a současně jednoznačně personifikován v pozici skutečného Pána (rus. „Gosudara"). Naproti tomu v rovině patriarchátu byl podstatný pouze úřad, o jeho konkrétním obsazení nově rozhodoval ruský panovník. Úřad patriarchy a tedy i konkrétní patriarcha museli podporovat jeho moc. V opačném případě mohl být patriarcha svého úřadu zbaven. Prokazuje to konkrétní příklad samotného Nikona, který se rozhodl řešit spor s carem Alexejem Michajlovičem ohledně dalšího prosazování církevních reforem tím, že odešel z Moskvy. Několik let centrum žilo bez svého duchovního pastýře, a přitom žádný soudný den, jak mnozí duchovní včetně Nikona předvídali, nenastal. Nikon se musel před carem sklonit. Jen on jediný a jedinečný car byl nezpochybnitelný, bez něj Rusko nemohlo a také nedokázalo žít. Bez patriarchy, jak pak ukázalo celé 18. a 19. století, kdy, zjednodušeně řečeno, tento úřad nahradil státem řízený a kontrolovaný Posvátný synod, to již šlo zcela bez problémů.

Druhým zásadním důvodem změněného způsobu života ruské společnosti 17. století byly nově navázané styky se zahraničím. Rusko a jeho představitelé se tradičně bránili tomu, aby bezezbytku přejímali vzory z jiných zemí, zejména, nepochybně kulturně a civilizačně vyspělejšího západu. Současně si však uvědomovali, že převzetí některých z nich jim může usnadnit a zpříjemnit život. A pokud k převzetí takových vzorů dojde i na úrovní státu (např. ve vojenství), potom bude Rusko více schopné konkurence, ubránit se, ale také expandovat do naopak méně vyspělých končit Sibiře a Asie. Již v 17. století se proto do Ruska šířily západoevropské vlivy, především co se týkalo každodenního života. Nikoli v rovině duchovní – v té Rusko zůstává ortodoxní, ale zejména ve způsobu oblékání, ale i komunikace, využívání spotřebního zboží a v uspokojování volného života, mezi něž patřily i různé akce podnikané se psy nebo jejich prostřednictvím.

S tím vším souvisí i nový způsob šlechtické kratochvíle. Elita ruské společnosti již netrávila tak dlouhé hodiny modlitbami jako dříve, života si více užívala. Za tím účelem si budovala usedlosti (rus. „usaďby"), později chaty (rus. „dači"). Luxus, kterým se v nich obklopovala, spojovala s nadstandardním způsobem života. Jednou z těch nejobvyklejších byl lov. Nešlo při tom jen o lov běžný jinde v Evropě – jelenovité zvěře, zajíců, koroptví atd., ale i toho, proti čemu se bylo třeba dříve chránit

– vlky. Těch ostatně bylo stále v ruském prostředí velké množství. Navíc to byl skutečně adrenalinový „sport", který měl prokázat odvahu a schopnosti lovce.

Od počátku 18. století se začal rozšiřovat právě lov na vlky, jeleny a zajíce za pomoci psů. Kromě barzojů, kteří byli určeni jako lovečtí psi, pomáhali i ohaři sloužící k vyhánění vlků z nory a jejich nahánění do loveckého teritoria. Zde podotkněme, že dobře vyšlechtěný a vycvičený barzoj byl vzácností, a proto na pomocné činnosti se používala běžnější plemena. Lovy s barzoji, to byl důkaz velkoleposti, kterou se mohl vyjímat jen ten, kdo patřil skutečně k elitě. Často se tím dokonce dávala najevo tradičnost rodu, která v ruském hodnotovém žebříčku vždy sehrávala mimořádnou roli.

Současně se takové lovy stávaly velkolepou záležitostí. Přímo bychom mohli hovořit o slavnostním obřadu. Konávaly se ve dvou rovinách – jako carský lov (rus. „carskaja ochota"), tedy výhradní doména panovníka, a jako lov pořádaný představiteli vysoké ruské šlechty. Každá z těchto rovin měla již v 18. století svoje přesná pravidla a mohla se konat pouze na teritoriálně přesně vymezené honitbě. Za porušení pravidel, především za překročení území, které bylo pro honitbu určené, hrozily níže postaveným od výše postaveného velké tresty. Např. šlechtic, který vstoupil se svými psy na teritorium určené pro cara, aniž by k tomu byl vyzván a konal tam nepovolený lov, byl fyzicky i ekonomicky potrestán. Obvyklým trestem byla i konfiskace barzojů. To vše i přesto, že nebývalo zvykem šlechtice fyzicky trestat.

Půda v této době v Rusku nebyla individuálním majetkem. Vlastnit bylo možné dům nebo úrodu, která z půdy vzešla, nikoli samotnou půdu. Ta až do druhé poloviny 18. století zůstávala ve „vlastnictví", přesněji držbě všech, resp. nikoho. Disponoval s ní panovník, který ji ve formě volosti nebo poměstí poskytoval konkrétní osobě, která ji dále mohla přidělit vesnické komunitě – občině nebo jednotlivci. Volosť tvořilo území, především zemědělská půda, která se obvykle dědila, k převzetí poměstí, obsahem podobného volosti, potomkem byl obvykle nutný souhlas panovníka. Proč to zdůrazňuji v souvislosti s barzoji? Nikoli proto, že honitba probíhala na půdě, ale kvůli tomu, že ani v 18. století barzoj nebyl individuálním vlastnictvím. Jako jediné psí plemeno chované v Rusku jej nebylo možné v Rusku koupit. Bylo možné jej získat pouze darem, obvykle za mimořádné zásluhy. K jeho dalšímu chovu bylo nutné získat koncesi, tedy státní oprávnění. Lov pomocí ruských chrtů byl tedy především výsadou panovníků, kteří jej mohli povolit, či přesněji vyjádřeno svěřit další konkrétní osobě. Většinou tak činili jen za mimořádné zásluhy.

Přelom 17. a 18. století byl dobou panování významného reformátora cara Petra I. Alexejeviče, později označovaného jeho Veliký (1672–1725). Na carský trůn usedl poprvé v roce 1682, aby byl vzápětí odsunut do pozice mladšího cara, což znamenalo, že „prvním carem" byl jmenován jeho starší bratr Ivan Alexejevič, on byl jeho „pouhým" spolu carem. Protože však oba byli ještě nezletilí a Ivan navíc fyzicky handicapovaný, carského úřadu se za ně ujala jejich starší sestra Sofie Alexejevna. Honosila se titulem carevna – regentka. Když Petr I. Alexejevič roku 1689 dosáhl v Rusku uznávané zletilosti dovršením šestnácti let věku, provedl to, co bychom mohli označit za státní převrat. Za pomoci sobě věrných vojenských jednotek nechal sestru Sofii Alexejevnu zbavit jejího úřadu a titulu a přinutit k tomu, aby se vzdala veřejného života odchodem do kláštera. Podpořen skupinou věrných velmožů se nechal

znovu prohlásit carem a bratra Ivana V. Alexejeviče odsunul stranou. Ponechal mu sice titul cara, ale k žádným státnickým úkonům jej nepouštěl. I po formální stránce se tak stal jediným ruským carem až po Ivanově smrti roku 1696. Počátek carství Petra I. Alexejeviče se proto může uvádět různými roky – 1682, 1689 i 1696. Jednoznačný je pouze jeho konec spojený s Petrovou smrtí v lednu roku 1725.[29]

Car Petr I. ani jako carevič Petr Alexejevič neměl na lov pomocí psů ani na chov barzojů dostatek trpělivosti. Přírodě a zvířatům se však nevyhýbal. Když byl v roce 1682 provolán za „mladšího" cara, který stál v panovnické hierarchii až na třetím místě – nejvlivnější byla carevna – regentka Sofie Alexejevna (1657–1704, carevna regentka 1682–1689), která vykonávala všechny praktické panovnické úkony, a na druhém místě stál Petrův nevlastní starší, ale fyzicky hendikepovaný jeho bratr Ivan Alexejevič (1666–1696, ruský car Ivan V. 1682–1696),[30] stala se jeho oficiálním sídlem podmoskevská vesnice Preobraženské. Nejednalo se o obyčejnou „vesnici", jak se z některých historiografických popisů může jevit, ale o místo s výstavnou usedlostí, která již dříve, za panování Petrova otce, sloužila jako občasná carská rezidence. Byl to také car Alexej Michajlovič (1629 – 1676, carem 1645 – 1676), který zde, i v nedalekém, k obdobnému účelu sloužícímu, Vorobjovu, nechal zařídit chov různých zvířat, základ pozdější moskevské zoologické zahrady. Chovala se zde nejrůznější zvířata včetně exotických, např. rys, bílý medvěd či leopard. V tomto směru se realizovala Alexejova mimořádná záliba v přírodě.

Pokud se jednalo o Alexejův zájem o lov, pak ten nebyl orientován na obvyklé hony na srnčí a zaječí zvěř, ale na sokolnictví. Sokoli schopní ulovit menší zvíře jím byli mimořádně ceněni. Proto také péče o ně měla speciální carem vytvořené pravidla, kterými se museli řídit všichni odborníci, kteří se carským sokolům věnovali, či s nimi, byť i na krátkou dobu, přišli do styku.

---

[29] VLČEK, Radomír. *Kapitoly z ruských dějin 18. století. Geneze a vývoj ruského impéria.* Brno : Masarykova univerzita, 2014, s. 84–85.

[30] Rusko se roku 1682 dostalo v určení svých panovníků do zvláštní situace. Obvyklá byla při nástupu na trůn primogenitura. Tedy, že v okamžiku carovy smrti nastupoval na trůn jeho nejstarší syn, případně nejstarší bratr. Tradice ovšem vyžadovala dva, obvykle formální úkony. Aby byl tento nástupce slavnostně provolán – od zřízení moskevského církevního patriarchátu tuto roli vykonával obvykle patriarcha – a to na základě konsenzu všech „lepších" lidí, tj. nejvýznamnějších moskevských bojarů, duchovních a zástupců svobodných měšťanů. Po smrti bezdětného cara Fjodora III. Alexejeviče, nejstaršího syna Alexeje Michajloviče, roku 1682 ovšem nebyl carem provolán starší Fjodorovův bratr Ivan, ale jeho polorodný mladší Petr Alexejevič. Důvod byl praktický, Ivan byl mentálně i fyzicky hendikepovaný. Jenomže faktor tradice byl příliš silný. Část moskevské šlechty, především té, která byla rodově spojena s první manželkou Alexeje Michajloviče, jejímž byl Ivan synem, se obávala moci rodů, které byly spojeny s Petrem Alexejevičem a jeho matkou Natálií Kyrillovnou. Prosadili, v odkazu na porušení tradice svaté Rusi, anulování carského provolání, resp. jeho změny do takové podoby, že Petr byl označen „pouze" za mladšího cara, kdežto starším carem se stal Ivan. Protože však oba byli ještě nezletilí, v duchu jiné ruské tradice nedosáhli hranice zletilosti, tedy šestnácti let, stala se nejvlivnější osobou carství Ivanova sestra Sofie Alexejevna, a to v pozice carevny – regentky. Petr Alexejevič se stejně jako Ivan Alexejevič zúčastňoval v moskevském Kremlu různých oficiálních státnických akcí, především přijímání zahraničních vyslanců, přičemž společně s bratrem usedal na zvláštní trůn pro dva, který se dodnes dochoval a je jednou z atrakcí moskevského Historického muzea na Rudém náměstí. Oficiálním sídlem Petra Alexejeviče a jeho matky Natálie Kirillovny se ovšem stala jedna z carských usedlostí, Preobraženské.

Nejen sokolnictví ovšem bylo důvodem, proč car Alexej Michajlovič se svou rodinou a doprovodem zejména v létě opouštěl moskevský Kreml na delší dobu. Prchal totiž do slova a do písmene z města do přírody. I když vlastnil Kolomenské, Vorobjovo, Preobraženské i další usedlosti kolem Moskvy, s oblibou se ubytovával v obyčejných vesnicích. Pochopitelně takovému rozmaru předcházela jejich velká rekonstrukce, často i přestavba celé obce. Již několik týdnů před carovým příjezdem vesnici obsadili dvořané a organizovali, co a jak má vypadat a kdo také smí ve vesnici při carově přítomnosti zůstat. Vše muselo být výtečně připraveno. Šlechtici se přece o své vesnice starají s maximálním nasazením a takovým způsobem, že se všem vede skvěle. Tzv. potěmkinské vesnice, s oblibou připisované době panování carevny imperátorky Kateřiny II. Alexejevny (1729–1796, carevnou 1762–1796) a vlivu jejího rádce a patrně i milence, nejsvětlejšího knížete Grigorije Alexandroviče Potěmkina (1739–1791), měly v ruském prostředí hlubokou tradici.[31]

Součástí vorobjovského zvěřince byl rovněž psinec s urozenými barzoji. Stejně jako sokoli byli i barzoji udržováni především kvůli lovu, jemuž se Alexej Michajlovič rád věnoval. Ovšem především proto, aby jej mohl pořádat jako společenskou akci. Sám lovil s barzoji zřídka. Stejně jako platila přesná pravidla pro sokolnictví, byla vytvořená jiná pro chov barzojů a lov s jejich pomocí. Carský ukaz Alexeje Michajloviče, který je stvrzoval, byl míněn jako privilegium, pro nějž se stal běžným vcelku jednoduchý termín „carskaja ochota", tedy carský lov. Specifický nebyl tím, že byl realizovaný carem, ale tím, že se konal s jeho účastí, případně jeho svolením. Odehrával se na konkrétním carském území, kde nikdo jiný lovit nesměl, a způsobem, který car předem připravil a schválil. I pokud se lovu osobně nezúčastnil.

Car Petr I. Alexejevič byl mimořádně nervní a hektický člověk. Na nic se nedokázal dlouhodobě a plně soustředit. Jednal emotivně, co si umanul, muselo být ihned splněno. Na dlouhou přípravu lovu, tak jak činil jeho otec, neměl nikdy náladu. Více než lovu se proto zabýval jinými, krátkodobými kratochvílemi, např. konzumací alkoholu. Starost o psinec i sokolí voliéry ovšem ponechal odborníkům, jeho barzoji ani sokoli proto nestrádali. Často se v souvislosti s dobou panování cara Petra I. Alexejeviče připomíná, že tuto činnost měl na starosti Petrův nejdůležitější státní úřad – Preobraženský prikaz, s jehož existencí jsou spojovány kořeny ruské tajné policie. Nutno ovšem k tomu dodat, že Preobraženský prikaz dohlížel na vše, co Petr považoval za důležité. Nešlo v tom jen o politiku. Navíc jeho původ se odvíjel od preobraženských jednotek, což byly polovojenské skupiny, sloužící k uspokojení zájmů mladého cara Petra. A tak za panování Petra I. Alexejeviče rozhodně chov barzojů na carském dvoře neupadal, naopak. Navíc, tak jak tomu bylo i v jiných sférách života, získal další přesnější a přísnější pravidla. Ale také se nějak výrazně nerozvíjel. Petrovým zájmem vždy bylo více se věnovat jiným záležitostem, než chovu psů.[32]

Psi z carova psince ovšem patřili skutečně k výjimečným. Car Petr Alexejevič poté, co byla zbavena regentství jeho sestra Sofie Alexejevna (1689) a co o sedm let

[31] NAUMOV Viktor Petrovič. *Carevna Sofija.* Moskva : Molodaja gvardija, 2015, s. 28–29.
[32] VLČEK, Kapitoly z dějin Ruska, s. 72–83.

později, roku 1696 zemřel jeho bratr car Ivan V. Alexejevič, se stále více obklopoval oblíbenci, které za to, že plnili jeho úkoly a přání, vyznamenával a odměňoval. Jednou z forem bylo i věnování barzoje. Chovat barzoje ovšem nebylo snadné, vyžadovalo specifické podmínky a nemalé finanční prostředky. Car Petr rád svým věrným poskytoval i to. Činil tak s obdobnou radostí, obřadností a honosností, s jakou uděloval vojenské řády, které zavedl. Např. roku 1699 z jeho iniciativy vznikl Řád Svatého Ondřeje Prvorozeného a roku 1714 Řád Svaté Kateřiny.

Petr I. ani jeho nástupci vůči svým věrným nikdy dary nešetřili. Ani hodnotnými dárky v podobě barzojů. Právě takové dary se staly základem barzojích velkochovů, které v důsledku toho začaly vznikat v prvních dvou desetiletích 18. století. Patřili jednotlivcům. Mezi jejich vlastníky vynikal Petrův poradce, významný vojenský činitel, hrabě Boris Petrovič Šeremetěv (1652–1719). Velikostí barzojích chovů mu mohl až o několik desítek let později konkurovat rádce carevny Jelizavety I. Petrovny (1740–1762) hrabě Alexej Grigorjevič Razumovskij (1709–1771). Velkochovy hraběte Borise Petroviče Šeremetěva a hraběte Alexeje Grigorjeviče Razumovského tvořilo několik stovek psů. Daleko největší barzojí psinec měl však zařízený mladý ruský car Petr II. Petrovič (1727–1730), vnuk Petra I. Alexejeviče, který se stal ruským panovníkem ve 12 letech. Oproti jeho dědovi byly pro něj lovy spojené s barzoji mimořádně oblíbenou atrakcí. V době svého největšího rozmachu čítal jeho chov 420 barzojů. Podobně ovšem tomu bylo i za Petrovy nástupkyně, jeho vzdálené příbuzné carevny Anny Ivanovny (1693–1730–1740) a, jak uvidíme dále, i za carevny Jelizavety Petrovny (1709–1742–1762). I ony milovaly jak lov, tak barzoje. Obojí pro ně bylo jedinečným koníčkem, k němuž se rády a často utíkaly. Jejich chovy však byly přece jen menší, pohybovaly se do dvou set psů.

Kromě panovníků a panovnic mělo v 18. století barzojí chovy jen několik carových oblíbenců, obvykle označovaných jako favoriti. Tyto osoby se vystupováním, chováním, ale i movitým a nemovitým majetkem snažili vyrovnat panovníkovi. Přesněji vyjádřeno, panovníkovi se vyrovnat nesměli, mohli však přiblížením se k jeho majetkové úrovni prokázat svoje povýšení nad ostatními. Přesně to platilo i o jejich chovech ruských chrtů a vlastních „šlechtických" lovech s jejich pomocí, které organizovali. Jestliže si ruští panovníci 18. století, zejména dámy na ruském trůnu – Anna Ivanovna (1693–1740, ruská carevna 1730–1740) a Alžběta Petrovna (1709–1761, ruská carevna 1741–1761) – pořizovaly celé chrtí smečky, obdobně tak činilo několik šlechticů, kterým bylo těmito dámami dovoleno takové smečky chovat. Barzoj byl symbolem výjimečnosti. Takové, která se odvíjela od nejvyšších politických kruhů. Současně se ovšem stále zřetelněji stával součástí identity elity. Nebylo by to ovšem Rusko, kdyby tak nebylo činěno jen se svolením panovníka či panovnice.

Při takto regulovaném chovu ruských chrtů se zřetelně projevoval svéráz dobové ruské šlechtické mentality. Zvířata vyrůstala v životních podmínkách, jejichž standard byl vyšší než prostého člověka. Staraly se o ně, stejně jako u carského dvora, osoby, jež měly přesně vymezené úkoly. Bylo např. nemyslitelné, aby ten, kdo pečoval o štěňata, přišel do kontaktu s dožívajícími psy. Podobně cvičitel pravidelně trénující s dospělými psy lov, nemohl činit jiné úkony. Podotkněme ovšem, že hovoříme o smečkách, které se obvykle pohybovaly kolem sta jedinců rozdělených do samostatných částí, „statku" podle věku, pohlaví a stupně vycvičení k lovu.

Pro kulturní dějiny Ruska a poznání jeho mentality není jen podstatná ona forma chovu ruských chrtů, ale i způsob jejich využití při lovu a obřadnost, která byla s takovým lovem spojena. Podobně jako jinde v Evropě se totiž pořádání honů stávalo nejen společenskou, ale často i kulturní, politickou či dokonce diplomatickou záležitostí. Zejména, pokud se jich účastnila hlava státu či byly pořádány k její poctě.

Hony a lovy Rusové jako součást návštěvy zahraničního diplomata, vyslance či jiné význačné osobnosti konali vysloveně s oblibou. Vzniklo-li cosi, co bychom mohli označit za zájem o získání náklonnosti dotyčného, projevilo se to nejen benefity v případě účasti na samotném lovu, ale i např. dary v podobě lovícího psa. Zmínili jsme to již v souvislosti s panováním Borise Godunova. Jednalo se tedy o historickou tradici, v níž bývalo obvykle darováno starší štěně, protože dospělá zvířata cvičená na lov bývala hodně divoká, jinými než svými ošetřovateli jen stěží zvládnutelná zvířata. Jejich energie mimořádná při lovu se pak kompenzovala dlouhými odpočinky. Pro ně Rusové budovali speciální kotce, často i mobilní, aby zvířata byla odpočinutá i na další kolo lovu, nebo, v případě transportu na větší vzdálenost, se neunavila chůzí. Barzoj se tím stal součástí slavnostních rituálů, které se stávaly součástí ruské mentality, historie, ale i prožívané současnosti, z našeho pohledu toho, co sledují dnešní kulturní dějiny.

V 18. století se kvůli svým vlastnostem i vizáži stal barzoj oblíbeným „domácím mazlíčkem" carské rodiny. Ve stejné době se také stával předmětem daru významným zahraničním osobnostem, včetně členů panovnického rodu. Tím se barzoj dostal do střední a západní Evropy. V 19. století se s ním např. setkáme v anglické královské rodině. Doklady o darování barzojů carem Alexandrem II. Nikolajevičem (1818–1881, ruský car 1855–1881) máme i pro druhou polovinu 19. století. Opět zejména na britské ostrovy. Ve Velké Británii se chov barzojů rozšířil i mezi další vrstvy společnosti, a tak, jak bylo pro viktoriánskou Británii typické, vznikaly kluby, v nichž se přátelé barzojích chovů scházeli.

Lov za pomocí psů, především ruských chrtů, se stal v 18. století tak populární, že vznikla Společnost přátel lovů za pomoci psů (rus. „Ljubitelej psovoj ochoty"), která mj. publikovala různé rady a doporučení pro optimální vedení lovů a chov psů, kteří by se na něm měli podílet. Chov barzojů se stal prestižním řemeslem, jež organizovala výhradně elita ruské společnosti.[33]

Lov se obvykle stával velkolepou několika denní záležitostí provázenou velkými hostinami a slavnostmi, při nichž nesměla chybět hudba, další oblíbená kratochvíle ruské šlechty. Takto organizované lovy se ovšem také stávaly místem významných politických jednání. Zejména na lov organizovaný k potěšení cara (rus. „carskaja ochota"), byly zvány osobnosti, které měly panovníka o něčem přesvědčit, získat jej pro myšlenku, ovlivnit jeho konání.

Jednou z osobností, u níž je prokázáno, že toho dokázala mistrně využít, byl přední politický činitel doby panování cara Petra II. Alexejeviče (1715–1730, ruský car 1727–1730), kníže Dmitrij Michajlovič Golicyn (1665–1737). Prostřednictvím jím zorganizovaných velkolepých honů získával Petra II. stále více na svoji stranu. V Izmajlovu nechal také postavit nový velký carský psí zvěřinec, speciálně určený pro potěšení

[33] Srov. *Psovoj ochotnik*. Moskva : Tipografija I. Lopuchina, 1785.

cara Petra II. Alexejeviče. Zařídit jej ovšem nechal další jeho poradce kníže Ivan Grigorjevič Dolgorukov (?–1739). Byl více než Petrovým nejvlivnějším favoritem, byl jeho kamarádem.[34]

Psi umístění v tomto zvěřinci byli získáni za nemalé finanční prostředky i ze zahraničí. Podle pozdějších údajů tuto smečku tvořilo 241 psů, z toho 50 barzojů. Po Petrově smrti v roce 1730 carevna Anna Ivanovna psy obdarovala svoje věrné. Postupně ale i ona přišla této formě zábavy na chuť a znovu začala smečku obnovovat. Část smečky se dostala do držení Anniných favoritů hraběte Ernesta Johanna Birona (1690–1772, regent ruského impéria 1740) a Artemije Petroviče Volynského (1689–1740).

18. století bylo v Rusku dobou, kdy se formoval stát, s jehož pomocí jeho činitelé řídili veškeré konání ruské společnosti. A tak není divu, že za panování carevny Alžběty Petrovny, která byla v úřednické systemizaci mimořádně aktivní, se utvářel i systém nakládání se zvířaty. Bylo vydáno několik carských nařízení (rus. „ukazů"), první z nich již v roce 1740, na jejichž základě byl dohled nad nakládáním se zvířaty rozdělený do několika státních kanceláří. Nejvyšším správním orgánem ve věci nakládání se zvířaty se stala petrohradská zvířecí kancelář s moskevskou pobočkou – kontorou. Dále existovala speciální myslivecká kancelář, kancelář pro lov pomocí ptáků, psí lov v Sankt-Petěrburku a psí lov v Alexandrovské slobodě a v Izmajlově, i samostatná správa zvěřinců. Každý úřad měl svoji přesnou úřednickou hierarchii v čele s vrchním myslivcem (rus. „ober jegermajster").

Mimořádnou milovnicí lovu byla carevna Jelizaveta Petrovna. Její carská honitba v Izmajlovu byla jedna z největších v celých ruských dějinách. Nicméně nemáme pro toto období mnoho svědectví, která by umožňovala zevrubněji využití barzojů při Jelizavetině lovu popsat. Lepší je v tomto směru situace pro období její následovnice carevny Kateřiny II. Alexejevny. Za jejího panování totiž vyšla knížka *Psovyj ochotnik*. Zmínku si zaslouží rovněž mnohasvazková publikace tehdejšího významného ruského spisovatele, předního znalce zemědělství, Andreje Timofejeviče Bolotova (1738–1833), který v letech 1789–1816 psal *Zapiski*, jejichž oficiální název zněl: *Žizň i priključenija Andreja Bolotova, opisannyje samim im dlja svojich potomkov*, v níž plasticky zobrazil život ruské šlechty v 18. století.[35] Andrej Timofejevič Bolotov ve svých pracích speciálně popisoval barzoje. Podobně spisovatel a opět znalec zemědělství a veterinářství, dvorní rada a tajemník Svobodné ekonomické společnosti Vasilij Alexejevič Ljovšin (1746–1826) ve své knize *Vseobščeje i polnoje domovodstvo*[36] a *Polnaja chozjajstvennaja kniga otnosjaščaja do vnutrennjago domovodstva kak gorodskago, tak i derevenskago chozjajev i chozjajek*.[37] Ljovšin byl autorem i dalších knih, např. *Sovremennyj jeger, strelok i psovyj ochotnik, ili Znanije o všech prinadležnostjach k ružejnoj i psovoj ochote* (1779 ve dvou dílech, 1791 v rozšířené podobě ve třech dílech), *Psovoj ochotnik* (1810) a *Kniga dlja ochotnikov do zverinoj, ptičej i rybnoj lovli, takže do streľby* (1810–1814, ve čtyřech dílech).

[34] ŠIŠOV, Aleksej Vasiljevič. *Jelizaveta Petrovna, dščer Petrova.* Moskva : Knižnyj klub, 2015, s. 48.

[35] BOLOTOV, Andrej Timofejevič. *Žizň i priključenija Andreja Bolotova, opisannyje samim im dlja svojich potomkov* . Moskva : Academia, 1931.

[36] LEVŠIN, Vasilij Aleksejevič. *Vseobščeje i polnoje domovodstvo.* Moskva : s. n., 1795.

[37] LEVŠIN, Vasilij Aleksejevič, *Polnaja chozjajstvennaja kniga otnosjaščaja do vnutrennjago domovodstva kak gorodskago, tak i derevenskago chozjajev i chozjajek*, T. 1-5, Moskva : s. n., 1813–1815.

V roce 1740 se o carský lov staralo 62 lidí a roční náklady činily 5 600 rublů. V roce 1773 to bylo 321 lidí. Na jejich platy se roku 1773 vynaložilo 37 600 rublů. Téměř stejná částka, 30 600 pokryla náklady spojené s výživou a léčením psů. Celkem se tedy jednalo o 68 200 rublů.[38] I když je třeba vzít v úvahu jistou míru inflace, je zřejmé, že náklady spojené s tímto druhem kulturního života se výrazně zvýšily. Nelze opět nepřipomenout reprezentativní důvody. Lov spojený s využitím tohoto aristokratického plemene byl něčím mimořádným, co mělo již samotnou svou organizací přesvědčit cizince o tom, že Rusko je mimořádně. K tomu přistupoval i fakt, že od roku 1772 byla organizována speciální lovecká kapela. Zasloužil se o ni bonviván a vrchní myslivec Semjon Kirillovič Naryškin (1710–1775), velký milovník hudby. Z nástrojů byly nejdůležitější lesní rohy.[39]

Jestliže do chodu ruského státu a života ruské společnosti mimořádně zasáhlo 18. století, pro 19. století to platí dvojnásobně. S jistou mírou nadsázky v 19. století hovoříme o ruské moderně, která výrazně posunula různé sféry života. Ovšem ruským způsobem. Ten byl typický ve srovnání se západními zeměmi svojí pomalostí, vrstevnatostí a postupností. Např. o zrušení nevolnictví se nejen dlouze diskutovalo, ale i byly činěny dílčí kroky a různé další přípravné práce téměř tři čtvrtě století.

Na počátku 19. století nejvíce dění v Rusku ovlivnily napoleonské války. Do chovu barzojů zasáhly negativně. Existovaly pro to dva přímé důvody: odchod majitelů psinců a jejich zaměstnanců do války a devastace rozsáhlých území, na kterých se většina psinců nacházela. Zásadním momentem byl také nedostatek potravin provázející každý válečný konflikt, jenž se pak v roce 1812 odehrával na ruském území. K jeho ukojení bylo nutné využít všech prostředků. Shodné důvody můžeme uvést pro devastaci barzojích chovů v letech 1914 až 1918. Po tzv. říjnové revoluci k tomu přistoupila ještě jedna příčina: barzoj představoval symbol šlechtické výjimečnosti, pro bolševiky tzv. buržoazní hamižnosti. Bolševici k udržení režimu, který nastolovali, byli ochotní a schopní učinit cokoli. Ničení symbolů carismu v podobě odstraňování soch je všeobecně známé. Že se tak však dělo i zabíjením barzojů, do povědomí příliš nevstoupilo. O to však bylo systematičtější. Nebylo výjimkou, aby vedle zavražděného majitele psince byly oprátky se zardoušenými psy.

Přes devastační vliv napoleonských válek ve 20. letech 19. století téměř každý bohatší šlechtic měl v držení několik desítek barzojů. Jejich chov a užití k lovu se stalo nejen výsadou elity, ale i projevem určité identity. Správný chov zaměřený na určitý svébytný typ barzoje prokazoval schopnosti šlechtice, jeho vkus, ale i postavení. V této době se také stalo zvykem pojmenovávat jednotlivé šlechtické chovatelské stanice po jménech příslušných šlechticů a také typům plemene dávat tato šlechtická jména. Jestliže se tedy v současnosti setkáváme se jmény psů a chovatelských stanic odvozených od těchto pojmenování, je to odkaz identity ruské šlechty, její historičnosti a současně výjimečnosti. Jako by se barzoji stali součástí oficiálně defi-

[38] Carskaja ochota, s. 138.

[39] *Russkij biografičeskij slovar.* T. 11. S. Peterburg : Imperatorskoje Russkoje istoričeskoje obščestvo, 1914, s. 99–100.

nované identity prostřednictvím tzv. triády. Tu oficiálně představil v roce 1833 ruský ministr osvěty hrabě Sergej Semjonovič Uvarov (1786–1855). Stručně je vyjádřitelná jako jednota samoděržaví, pravoslaví a ruského lidu (národnosti).

To pak přetrvalo po staletí. Jako součást životního standardu vyšších kruhů ruské společnosti můžeme spatřovat chov barzoje i po celé 19. století. Ve stejné době se barzojové chovali jak pro svoji krásu, ve druhé polovině 19. století se v Rusku začínají konat výstavy psů, tak pro rychlost svého pohybu. V druhém případě šlo především o lov, který se stal mimořádně populární jak v carských, tak šlechtických kruzích v 18. století a první polovině 19. století. Opět nešlo pouze o kratochvíli „klasického" lovu, ale i o četné diplomaticky myšlené akce. Např. carský lov se obvykle konával za účasti některého zahraničního vyslance, kterému měla být na barzojí dovednosti předvedena ruská výjimečnost, vznešenost, ale také tvrdohlavost. Abychom neopomenuli provázanost s první námi sledovanou linií, tedy literárními a uměleckými obrazy, připomeňme si, že na této kulturně civilizační propagandě se výraznou měrou zejména v 18. a 19. století podílela ruská literatura. Hovořit bychom mohli i o reprezentativních umělecky mimořádně kvalitně zpracovaných pojednání o schopnostech barzojů, především jejich loveckém umu, které byly určeny pro politickou reprezentaci.[40]

Barzoj rozhodně není typem psa, který by při pánově večerním odpočinku po jeho celodenní námaze mu ležel u nohou a byl připravený splnit jakékoli jeho přání. Ruský chrt je aristokrat mezi psy s vlastní hrdostí, nonšalantností, ale i tvrdohlavostí a nedůvěřivostí. Leccos z toho zmínil výše připomínaný přední ideolog ruského slavjanofilství Alexej Sergejevič Chomjakov.[41]

Chomjakov se snažil svými pracemi i přednáškovou činností vysvětlit zvláštnosti ruské minulosti i současnosti, každodenního života, stejně jako státní politiky. Základem ruské výjimečnosti pro něj byl kolektivismus obyvatel ruského státu a jejich bezmezná víra v ruské pravoslaví. Ruský vesnický člověk se mu jevil jako typický projev „russkosti", od níž se od pradávna odvíjela ruská mírumilovnost, poklid a oddanost světské i duchovní vrchnosti. Tak, jako v řadě svých prací zdůrazňoval zásadní odlišnosti Ruska od ostatní Evropy, především tzv. Západu, tedy všeho, co se nacházelo za západními hranicemi ruského státu, zevrubně popsal život ruského chrta a způsob lovu, který Rusové pořádají s jeho účastí. Opakovaně přitom upozorňoval na odlišnosti barzoje od anglického chrta, především jeho rychlost proti anglické pomalosti, mrštnost proti zkostnatělosti, ochotu kdykoli lovit, oproti anglické vybíravosti.[42]

Chomjakova stať *Sport a lov* (rus. *Sport, ochota*) je zřetelným příkladem ukázat na příkladu specifického ruského psího plemene zásadní rozdíly ruského kulturně civilizačního paradigmatu od západoevropského, především anglického. Proč právě anglického? Protože Velká Británie byla po celé 19. století, ve kterém Chomjakov žil, pro Rusko největším mocensko-politickým soupeřem. Střety Ruska a Velké Británie

[40] KUTĚPOV, Nikolaj Ivanovič. *Russkaja ochota. Istoričeskij očerk.* Moskva : Bělyj gorod, 2007.
[41] NYKL, Hanuš. *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma. Příspěvek ke studiu ruské filosofie 19. století.* Praha : Slovanský ústav AV ČR, 2015, s. 74–116.
[42] CHOMJAKOV, Sport, Ochota, s. 434–444.

se odehrávaly jak v politické, především v diplomatické rovině, tak v úsilí získat proti druhému silné spojence a konkurenta oslabit i v hospodářské rovině. Zvláště zřetelné byly mezi Ruskem a Velkou Británií mocenské střety v oblasti Kavkazu, Severního Kavkazu a Střední Asie, kde se nacházela velká naleziště nerostných surovin, a kam se Rusové počínaje dobou vlády cara Ivana IV. Vasiljeviče snažili stále více prostřednictvím kolonizace pronikat. Zejména ruské výboje do Střední Asie, které vedly v 60. a 70. letech 19. století k připojení několika středoasijských státních útvarů, např. Samarkandského a Bucharského emirátu k ruskému impériu, opakovaně hrozily válečným střetem s Velkou Británií, která o tato území usilovala ze své tradiční asijské kolonie – Indie. Zejména prostřednictvím Východoindické společnosti nejprve obchodně a později i vojensky expandovala přes Afghánistán a Pákistán až do oblastí, které obsazovali Rusové.[43]

Mimořádně významným přelomem v chovu barzojů se staly reformy cara imperátora Alexandra II. Především se jednalo o dva carovy manifesty z 19. února 1861, jimiž se rušil právní status nevolnictví, a zaváděl se výkup bývalých nevolníků ze šlechtické půdy. (Prozatím se jednalo o dobrovolný akt, teprve o dvacet let později, roku 1881 po nástupu nového cara Alexandra III. Alexandroviče, se právo na výkup stalo povinností.) Manifest o zrušení nevolnictví uděloval ruskému rolníkovi osobní svobodu. Napříště již nepotřeboval souhlas šlechtice k tomu, aby opustil půdu, na níž pracoval. Aby ji však získal, musel za ni zaplatit. Právní platnost obou manifestů byla sice okamžitá, ale jejich účinnost měla dvouletou odkladnou lhůtu. Ta byla nezbytná jednak k seznámení veřejnosti s touto změnou – dělo se tak nejčastěji v kostelích po nedělních bohoslužbách, bylo to ostatně především na vesnici, jejíž obyvatelstvo tvořilo drtivou většinu všech Rusů, nejobvyklejší způsob, jakým stát komunikoval s běžnými občany – a k přípravě dohod mezi šlechtici a nevolníky, co se týče postupu a někde i výše výkupu. S ohledem na rozlehlost ruského impéria se vše odehrávalo velmi pomalu, nedůsledně a se značnými regionálními odlišnostmi. I tak však rychle klesala rozloha půdy, jež byla ve šlechtickém držení. Část velkostatků sice přešla do vlastnictví rodící se buržoazie – ta se na rozdíl od střední a západní Evropy rekrutovala stejnoměrně ze šlechty jako měšťanstva, ale část v důsledku ztráty pracovních sil pustla. To se negativně projevilo na velikosti a dřívější excelenci chovných stanic barzojů. Buržoazie se většinou věnovala jiným kratochvílím, hrdost za držení a chov barzojů jako typického ruského plemene u ní nebyla tak výrazná, jako u šlechty. Souviselo to s jejím praktickým přístupem, který ji nutil k soustředění kapitálu na podnikání, nikoli zábavu.

Podobně to bylo s lovy konanými za pomoci chrtů. Doba po zrušení nevolnictví v Rusku byla pro ně vysloveně devastační. Jejich počet a rozsah rychle klesal, a to rovněž úměrně tomu, jak šlechta přicházela o svoje latifundie. Nebylo také výjimkou, že dřívější nevolníci, nyní vlastníci některých pozemků, si důrazně stěžovali na to, že jejich dřívější šlechtic pořádal hon, který zasáhl i jejich pozemek a tím došlo k devastování úrody. Stejně tak nebylo ojedinělé, že se dřívější nevolníci společně

[43] VLČEK, Radomír. Rusko, Severní Kavkaz a Čečensko v 19. století (Ke genezi a vývoji konfliktu). In *Slovanský přehled*, 2000, roč. 86, č. 4, s. 289–308; VLČEK, Radomír. Die Vereinigung der Mittelasien mit Russland. In *Sborník k 70. narozeninám Vladislava Moulise*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2001, s. 225–243.

domáhali ochrany, či si i sami vzájemně pomáhali, aby jim lovy činěné za pomoci barzojů neškodily.[44]

Ovšem úměrně tomu, jak se šlechta stěhovala do měst a věnovala se i jiným profesím, vznikala ve městech specifická sdružení, kroužky a kluby, mezi nimi i různá lovecká a chovatelská sdružení. Byl to odraz nových ekonomických podmínek, jež vedly ruskou šlechtu k praktičtějšímu způsobu života. S tím souvisel zájem o různé volnočasové aktivity. Chov ruských chrtů se tím rozšířil, ale většina chovných stanic byla menších, než jaké měla šlechta dříve. O to častěji se však chovatelé ruských chrtů scházeli a více spolu komunikovali. To se projevovalo pozitivně ve vzájemné výměně názorů i chovatelských zkušeností. Konkrétně: roku 1873 byla založena Moskevská společnost správného lovu (rus. „Moskovskoje obščestvo praviľnoj ochoty"), která začala organizovat různé soutěže; např. barzojů v rychlosti jejich běhu, ve schopnosti jak rychle a s jakou snahou uloví kořist. (Typické pro Rusko v tomto případě byl lov na živou návnadu, který přežil do dnešních dnů; oproti tomu v ostatní Evropě se stalo zvykem lovit atrapu.) Moskevská společnost správného lovu organizovala rovněž výstavy, na nichž se posuzovala stavba barzojího těla, jeho velikost, barva a kvalita srsti a další znaky. První výstava tohoto druhu se konala v Moskvě v roce 1874.

Takové soutěže vyvolaly nutnost uznaných pravidel, jak má optimální barzoj vypadat. Poprvé byl tento tzv. standard, tedy uznaná optimální podoba, popsán roku 1882 uznávaným chovatelem Dmitrijem Vaľcovem z vesnice Besovo ležící v Moskevské oblasti. K rozšíření povědomí o barzojím standardu významně o šest let později přispěl Nikolaj Jermolov, který jej popsal ve stati *Charakteristické znaky barzoje* (rus. *Tipičnyje priznaki russkoj psovoj borzoji*), která se stala oficiálně uznávaným popisem standardu. Tento standard pak byl opakovaně zmiňován v časopisech věnovaných v posledních desetiletích 19. století a na počátku 20. století chovu psů a lovu. Nelze ovšem opomenout diskuse kolem standardu. Především se týkaly uznávaných barev. Rusko mělo tradičně jako svůj ideál barzoje světlé – bílé a béžové barvy v jejich kombinacích. Snad k tomu přispěla i hodnota bílé barvy, která je pro Rusko tradičně na stejné rovině jako barva zlatá. Nahlédneme-li např. na minulost Moskvy a jeho centra Kremlu, pak je možné připomenout, že jeho velkolepé stavební rekonstrukce, jež se odehrávaly za doby panování velkého knížete moskevského Dmitrije Ivanoviče zvaného Donský, nahradily jeho původní dřevěnou podobu kamennou tak, aby do dáli zářila bílá barva. Prvním místem, kde se použil vápenec a bílý mramor, bylo symbolicky pro Moskvu a celou Rus místo nejposvátnější – moskevsko-kremelský Uspenský chrám. Ostatně tradiční pojmenování Moskvy je „bělokamenná" se spoustou pozlacených chrámových věží. Rudou barvu získaly kremelské zdi až během rekonstrukce, která byla nutná po devastaci, jíž byl Kreml vystaven během událostí října a listopadu 1917 a v souvislosti s rozhodnutím, že se Moskva a její Kreml stanou sídlem sovětské moci.

Do povědomí chovatelů za ruskými hranicemi se však uznávaný standard barzojů dostal jinou cestou. Tu otevřela ruská inteligence, která po revolučních událostech v Rusku v roce 1917 zemi opustila a v pozici politických emigrantů se usadila

[44] KARA-MURZA, Sergej Georgijevič. *Stolypin – otec russkoj revoljucii.* Moskva : Algoritm, 2002, s. 128–129.

především ve Francii a Československu. Tři takové osobnosti šlechtického původu – Boris Borisovič Šeremetěv (1867–1919), Antonij Boldarev, ale i tak významná osobnost, jako byl první předseda ruských šlechticů v emigraci (Sojuz Russkich Dvorjan) Dmitrij Sergejevič Šeremetěv (1869–1943), jejichž novým domovem se stala Francie, byli současně velkými obdivovateli barzojů. Ostatně na jejich panství a panství jejich předků byli barzoji chováni ve velkém. Ve Francii chov barzojů rozšířili a popularizovali. V rámci toho také vzniknul jejich popis barzojího standardu. Od toho, který byl prezentován před revolucí v Rusku, se nikterak výrazně nelišil.[45]

Jak již bylo uvedeno, v Rusku se od roku 1874 konaly specializované výstavy. V té době již byly také obvyklé společnosti přátel chovu barzojů; např. Moskovskoje obščestvo ochotnikov im. imperatora Alexandra II., v jejíž sekci chovatelů psů vzniknul nejstarší dochovaný barzojí rodokmen. Byl napsaný roku 1902. Popsáno v něm bylo všeho všudy jen 15 barzojů. Do roku 1917 ovšem vzniklo pět svazků barzojích rodokmenů. Přitom zapisováni byli pouze barzoji Moskevské oblasti. K tomu se obvykle uvádí, že ještě větší množství jich bylo chováno v Tulské, Tambovské, Saratovské, Caricynské a Lipecké gubernii. V 80. letech 20. století bylo na území tehdejší Ruské federace Sovětského svazu registrováno na tři tisíce barzojů, z toho dva tisíce s rodokmenem.[46]

6. Chovatelská stanice v Peršinu

Většina ruských chovatelů si od druhé poloviny 19. století zakládala na tom, že jimi držení barzoji byli typičtí právě pro jejich chov a že se odlišovali od psů jiných chovů. Dávali jim jména podle sebe, případně svých šlechtických předků. Tak získaly typy barzojů pojmenování podle příslušníků ruské šlechty. Nejen v Rusku se staly pojmem linie jako Boldarev, Sumakov, Čelešev a Bibikov.

Patrně nejznámější chovnou stanicí, podle níž se také nazývá jedna z barzojích linií, byla ta, která se nacházela ve vesnici Peršino v Aleksinském ujezdu Tulské gubernie. V letech 1887–1914, kdy získala světovou proslulost, byla majetkem velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče mladšího (1856–1929), vnuka cara Mikuláše I. Pavloviče.

Velkokníže Nikolaj Nikolajevič zastával na začátku první světové války funkci vrchního velitele ruské armády. Jednalo se o významnou osobnost, která měla dokonce velký vliv na carova rozhodnutí. A nejen on, ale i jeho manželka Anastázie Petrovič Njegoš, známá pod přívlastkem Černohorská (1868–1935). Ta se „proslavila" prosazováním kontroverzní osobnosti, v její dikci svatého muže, starce Grigorije Jefimoviče Rasputina (1869–1916). Byla to právě Anastázie, na jejíž doporučení Rasputin přišel ke dvoru, kde mj. pomáhal carovu synovi Alexeji Nikolajeviči (1904–1918) v jeho vážném onemocnění (hemofilie).[47]

Geneze peršinské chovatelské stanice je ovšem starší. Vine se k době panování carevny Kateřiny II. Alexejevny zvané Veliká (1762–1796), kdy zde její klenotník, jeden z nejbohatších mužů této doby, hrabě Ivan Lazerevič Lazarev (1735–1801) zalo-

[45] Dostupné na internetu: <http://psodor1906.narod.ru-/inost4.htm> [cit. 20. 9. 2017]

[46] Dostupné na internetu: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Русская псовая борзая> [cit. 20. 9. 2017]

[47] VLČEK, Radomír. Mysticismus Grigorije Rasputina v kontextu kulturního a duchovního vývoje Ruska přelomu 19. a 20. století. In *Kultúrne dejiny,* 2016, roč. 6, č. 1, s. 52–95.

žil usedlost (rus. „usaďba“) s loveckou oborou a zvláštním psincem, jehož základem byli ruští chrti darovaní carevnou Kateřinou II. Alexejevnou.[48]

V 19. století získali Peršino do svého vlastnictví postupně různí ruští šlechtici. Jejich snaha podnikat, o což se pokoušela po zrušení nevolnictví v roce 1861 řada ruských šlechticů, nebyla příliš úspěšná, peněz na vedení tak velké chovatelské stanice, jakou bylo Peršino, se jim nedostávalo. Předností velkokníže Nikolaje Nikolajeviče, který usedlost nakonec koupil, byl nejen dostatek finančních prostředků, ale i jeho kontakty se zahraničím. Nejen, že mohl v zahraničí kupovat nové psy, ale také podle vzoru západoevropských, především anglických chovných stanic, chov barzojů v Peršinu modernizovat. Mimořádný důraz kladl na původ chovaných psů a na jejich křížení v duchu striktně respektovaného standardu. Zde chovaní barzoji se stali nejen pro ruské prostředí skutečně vzorovými. Byl o ně zájem jak v Rusku, tak v zahraničí. Protože po zrušení nevolnictví a dalších ekonomických reformách bylo již možné s barzoji obchodovat, velkokníže Nikolaj Nikolajevič postavil komunikaci se zahraničím na komerční bázi. Současně ovšem, jako příslušník panovnického rodu jak on sám, tak jeho přičiněním, využívali barzoje jako vhodného daru jeho příbuzní pro mimořádné návštěvníky nebo osoby diplomatického rázu. Barzoji chovaní v peršinské stanici se prostřednictvím obchodu i darů dostali do různých částí Evropy včetně budoucího Československa.

Jak se později ukázalo, byl to velmi prozíravý postup nejen pro další zušlechťování barzojů. Ty totiž v Rusku po říjnovém převratu v roce 1917 čekal tragický osud. Velké chovné stanice se dostaly do problémů již po únorové revoluci roku 1917. Hospodářský rozvrat způsobil nedostatek financí, šlechta neměla prostředky na jejich udržování. V lepších případech byli barzoji rozprodáváni za hranice, v horších si je rozebrala obec, v níž, či u které se chovná stanice nacházela. Mělo to hodně daleko od idylických dob velkých šlechtických barzojích chovů.

Ještě horší situace však nastala po tzv. říjnové revoluci, kterou se dostali k moci bolševici. Je všeobecně známou skutečností, že problémy se zásobováním se od sklonku roku 1917 natolik prohloubily, že ve velkých městech propuknul hladomor. Konzumovali se psi, kočky i krysy. Barzoji však byli zabíjeni z jiného důvodu. Ve městech jich ostatně bylo málo. Nešlo o hubení jednotlivých psů, ale o mýcení tohoto plemene jako celku. Souviselo to se snahou bolševiků udržet si svoji moc za každou cenu. Jedním z prostředků pro ně bylo ničení všech symbolů předchozího režimu a života jeho společnosti. Jejich ideologie byla založená na vizi rovnostářství. Barzojí chovné stanice pro ně byly důkazem šlechtického elitářství, které je třeba zničit stůj co stůj. Barzoj byl spojen se šlechticem a carskou rodinou, jejich životním stylem a jejich kulturou. V nové bolševické společnosti akcentující ekonomickou a sociální rovnost a v její „glajchšaltované“ kultuře proto pro něj nebylo místo.

Devastace barzojího plemene byla ukázkou nekulturnosti bolševického boje za prosazení a udržení moci všemi prostředky. Dobře je známý zejména v ničení církevních svatostánků a jejich vybavení. Na rozdíl od vybíjení barzojů v něm byla

[48] MURAŠOVA, Nonna Vasiljevna - MYSLINA, Alexandra Pavlovna. *Dvorjanskije usaďby S-Peterburgskoj gubernii. Lomonosovskij rajon*. Sankt Petěrburg : Russko-Baltijskij informacionnyj centr, 1999, s. 140–151.

patrná větší racionalita. Bolševici jednak potřebovali nahradit dosavadní duchovní víru tím, co bychom mohli označit termínem politické náboženství, a jednak potřebovali pro občanskou válku zbraně; kvalitní, spolehlivé, úderné.[49] Získat je bylo možné jen loupežemi a koupí ze zahraničí. Obchod se zbraněmi kvete v kterékoli době. Jen, když je o něj zájem a na straně kupujícího jsou dostatečné finanční prostředky. Bolševici je získávali i prodejem vybavení kostelů. Jejich zlato a stříbro byly tou nejpevnější „měnou", která dala za pravdu, že vysoce nad kulturou vždy stojí politický a ekonomický profit.[50]

7. Barzoj v Evropě

Výše jsme viděli, že barzoj se stal ve středověku formou státního daru. Takto se ovšem za ruské hranice dostávali pouze jednotlivci. Výraznou změnu v tomto směru přineslo až 19. století. Nejprve napoleonské války a poté doba po nich následující otevřela prostor pro výraznější komunikaci ruské šlechty se západními zeměmi. Další posun pak přinesla doba reforem, které uvedl do života car imperátor Alexandr II. Nikolajevič. Především šlo o zrušení nevolnictví a zavedený povinný výkup půdy na ní hospodařícími rolníky. Zcela zásadním způsobem totiž proměnila dosavadní způsob hospodaření ruského venkova. Způsob života se sice na vesnici zásadně neproměnil, zůstal totiž zachovaný občinový systém, který si podržel kolektivní ručení za plnění povinností vůči státu, ale otevřel možnosti kapitalizace majetku. Řada šlechticů navíc přišla o pozemkovou držbu, obdržela sice za ni od státu náhradu, ale ta se většinou záhy rozplynula a bylo nutné hledat novou cestu k finančním tokům. Obvykle nezbývalo, než začít podnikat. Nezkušenost a neznalost potřebných moderních způsobů ovšem často vedly k nízkému profitu. Šlechta tím sice nebyla vysloveně ožebračena, ale dosavadní rozmařilý způsob života musela většinou opustit. S tím souvisela i skutečnost, že pes se stal nástrojem obchodu. Platilo to i o barzojích, u nichž padla i dosavadní výsada carovy kontroly.

Od konce 19. století se v důsledku toho s výrazným podílem peršinské chovatelské stanice barzoj dostal do módy ve střední a západní Evropě, kde vzniklo několik specializovaných chovných stanic. Jednou ze zemí, v níž se chov barzojů rozvíjel, bylo i československé prostředí, v němž navíc díky ruské emigraci přežil emotivní vztah k tomuto typicky ruskému vzácnému plemeni. A tak lze hovořit o česko-ruských vztazích a českém vidění Ruska i z tohoto pohledu. Informace o osudu tohoto vznešeného plemene, jež po říjnové revoluci prostřednictvím ruské emigrace do Československa doputovaly, jistě nepřispěly k pozitivnímu vidění proměňující se východoevropské velmoci.

Původní důvod vyšlechtění barzoje byl tedy zcela praktický. Úspěšnost vlka při jeho útoku, tedy stupeň jeho nebezpečí není ani tak dán jeho silou či mrštností, jako schopností útočit a lovit v kolektivu, ve specifické symbióze zjednodušeně vyjádřitelné slovem „smečkovitost". V ní dochází k rozdělení si úkolů a povinností v širším vlčím kolektivu.

[49] GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 67–74.

[50] LAPŠIN, Vladimir Pavlovič. *Chudožestvennaja žizň Moskvy i Petrograda v 1917 g.* Moskva : Sovětskij chudožnik, 1983, s. 393–402.

Jakým způsobem mohl pes člověku pomoci? Aby mohl pes vlkovi konkurovat, musel se naučit dobře spolupracovat s ostatními psy. To je zčásti záležitost genetiky, tedy šlechtění plemen, ale především výcviku a výchovy psa. Tím se dostáváme k další vědomé činnosti ruské společnosti, výchovy a výcviku psa speciálně šlechtěného na lov vlků.

Zmínili jsme sice, že nebezpečí v podobě vlků šlo napříč ruskou společností, ale čas a prostor na šlechtění psů měla jen její část. Byla to záležitost elity ruské společnosti, potomků někdejší knížecí družiny, ruských bojarů. V náplni jejich práce byl boj – obrana i útok. Psy šlechtili a cvičili ke stejnému účelu: obraně i lovu. Co se týče lovu, nešlo jen o obvyklou snahu uštvat jelena, na to stačili menší a mrštnější psi – ohaři, ale právě i na vlky. A tak se brzy po vyšlechtění barzoje začali tito psi systematickým výcvikem připravovat na kolektivní způsob honu.

Ruské prostředí má ve své hodnotovém žebříčku zakódovánu trojku jako mimořádně důležité číslo. Spíše než číslo bych měl říci počet. V západních zemích je to obvykle sudý počet, v Rusku ona trojka. Toto magické ruské číslo patrně plyne z praktických, zkušenostních pohledů vzhledem k tíživým klimatickým podmínkám. Např. kůň býval zapřahován do trojky s ohledem na nutnost vyvinutí větší tažné síly v přímém směru, ale i rovnováhy „přípojného vozidla“. Pohyb ve trojce eliminoval nebezpečí přemíry silných výkyvů a tím v blátivém či zasněženém prostředí převržení vozíku. V případě lovu s chrty se jednalo o delimitaci pracovních úkolů podobně jako při zápřahu koně. V celku přitom šlo o kolektivní odpovědnost. Dva „honící“ chrti štvali oběť z levé a pravé strany, tedy určovali její pohyb, kdežto třetí – lovec, jí nadbíhal. Byl to právě on, kdo pak oběť jako první povalil. Zardoušení vlka, pokud bylo toto cílem honu, bylo primárně úkolem hlavního psa – lovce. Zbylí dva plnili úlohu nadháněče. K lovcem uchopené kořisti přicházeli až jako druzí v pořadí. Nicméně mohutně přitom pomáhali, aby se oběť mohla co nejméně bránit a vůbec ne prchnout.[51]

Tím se charakteristikou typického samotného lovu prováděného s barzojí pomocí vracíme k samotným ruským kulturním dějinám, především k dimenzi tzv. „druhého života“, kterým je v daném případě obraz ruských chrtů tvořený v ruské literatuře a ruském výtvarném umění. Týkal se jak jejich života, typického způsobu lovu, tak zvláštností jejich soužití s člověkem. Již jsme zmínili, že nebylo výjimkou, že ruští spisovatelé 18., 19. i 20. století o těchto věcech pojednávali, nebo že je zobrazovali ruští malíři a sochaři. Málo jsme však zdůraznili, a proto je snad na závěr historického rozboru smysluplné tak učinit, že pes a barzoj zvláště se v povídkách a románech, stejně jako na obrazech či sochách, stal symbolem. Tedy přímým projevem kulturně civilizačního prožitku ruského člověka. Zejména jeho úzkého provázání s přírodou. Obojí, jak obraz v literatuře, tak obraz v umění není až záležitostí moderní doby. Co se týče výtvarného umění, rozhodující byl okamžik, kdy můžeme barzoje identifikovat na freskách. Jednalo se tedy o dění procházející staletími, stejně jako v případě chovu barzojů jako svérázného, ale i svébytného ruského psího plemene. Není přece náhodou, že je v současnosti barzoj uznávaný jako ruské národní plemeno.[52]

[51] SCHWEZOFF, Igor. *Borzoi*. London : Hodder and Stoughton, LTD, 1935, s. 154.
[52] <http://www.borzaya.org/> [cit. 12. 9. 2017]

Na závěr i něco z úsměvné roviny: s Ruskem 30. a 40. let 18. století je spojené jméno vojáka a cestovatele Karla Friedricha Hieronyma, svobodného pána z Münchhausenu, známého spíše jako barona Prášila (1720–1797). Působil v ruské armádě, s níž se zúčastnil tažení proti Osmanům. V roce 1786 vyšla tiskem jeho kniha *Podivuhodné cesty po vodě i souši, polní tažení a veselá dobrodružství Barona Prášila, jak je vypravuje při víně v kruhu přátel* – směsice vymyšlených historek. V první části knihy vypráví o své zimní cestě z Polska do Ruska a podrobně líčí své neuvěřitelné lovecké i vojenské zážitky. Mimo jiné vypravuje o tom, jak jel na saních, přepadl je vlk, zakousl se do zadku koně, prokousal se až k jeho hlavě a pak táhl saně místo něho. Nebo, jak potkal vzteklého buldoka, na kterého hodil svůj svrchník. Ten se od psa nakazil vzteklinou a pak v šatníku roztrhal ostatní baronovo oblečení; při lovu kachen neměl broky, a proto na kus provazu přivázal slaninu, kterou kachny jedna po druhé postupně snědly a zase nestrávenou vyloučily, takže je měl na provaze všechny navlečeny jako perly na šňůře. Tento provaz plný živých kachen si pak uvázal kolem pasu. Kachny však začaly mocně mávat křídly a vznesly se s ním vysoko do oblak. Prášil jim postupně zakroutil krkem a přistál na komíně domu, kde bydlel. Vyprávěl, jak byl na lovu a protože mu opět došly náboje, střelil po jelenovi peckami od třešní. Jelen utekl, ale po roce jej Prášil uviděl znovu, ale to již měl jelen mezi parohy stromek plný třešní. Prášil jej nyní skolil a získal tak současně pečeni i třešňovou omáčku. Nebo, jak měl chrta, který běhal tak dlouho v jeho službách, až si ubrousil nohy k samému břichu a mohl být používán již pouze jako jezevčík.[53]

Závěr

Chov ruských chrtů a jejich využití procházející v ruském prostředí bohatým historickým vývojem, jsou jedním z typických projevů ruského způsobu života, jeho kulturně historického prožitku, který působí na národní kulturně historický profil. Zvláště výrazný je v životě ruské společenské elity, především u panovníků a šlechty. Změny sociální a politické stratifikace v 19. století a zejména pak vlivem velkých politických změn prvních dvou desetiletí 20. století mění jak obecně ruský kulturně historický profil, tak konkrétní zaměření (podmínky) chovu elitních zvířat typu ruského dlouhosrstého chrta. Společnost, která je chová, se stává výrazně širší, chovy se však zmenšují. Tím se také proměňuje způsob prožitku s tímto psem, stejně jako péče o něj a další zušlechťování tohoto plemene.

Do ruských kulturních dějin zasahoval chov ruských chrtů především tím, jakým způsobem uspokojovali kratochvíle a byl následně vytvořen jeho obraz v literatuře a umění. Ani tento obraz nebyl stacionární, i on procházel vývojem ovlivněným dobovými proměnami.

V čem se ovšem z pohledu kulturních dějin chov ruských chrtů pro poznání ruské minulosti nejvíce projevil, to je spojení člověka a kultury s přírodou; jejich vzájemná semknutost, která tradičně výrazně ovlivňovala ruský styl života, kaž-

[53] HVĚZDA, Jaromír (ed.). *Baron Prášil. Dobrodružné cesty námořní i jiné.* Praha : Nákladem F. Šimáčka, 1907; <http://krameriusu4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:2445c2f0-8a2a-11e6-88c5-005056827e52> [cit. 12. 9. 2017]

dodennost i její působení na kulturní dějiny v nejužším smyslu slova. V Rusku je považován chov chrtů za národní poklad a součást kulturně civilizačního dědictví.

Na skutečný závěr se vrátím do českého prostředí. Barzoji se opět chovají ve smečkách, i když nikoli tak velkých, jako kdysi v Rusku. Snad je tomu proto, že, jak tvrdí stránka české Wikipedie: „*Barzoj je velice klidný, přátelský a vyrovnaný pes, oddaný svému majiteli a velmi tolerantní k dětem. Jde o inteligentního, trochu melancholického tvora, který vyžaduje dostatek porozumění a lásky. Rozhodně není vhodný pro lidi vyžadující od psa stoprocentní poslušnost nebo obranářskou pozici. Barzoj není hloupý, je jen jiný – byl vyšlechtěn pro samostatnou práci (lov), kdy se musel rychle rozhodovat sám za sebe. Má velmi vznětlivé reakce. Loví „na viděnou" zrakem – pokud uvidí kořist (zajíce), okamžitě se poběží za ním podívat. Tato od přírody hluboce zakódovaná reakce je těžko ovlivnitelná. Pokud ale budete tolerovat jeho přirozené vlastnosti, bude on milovat a chápat i vás. K ostatním psům je zdrženlivý. Nevyhledává psí šarvátky a při nějaké té potyčce se drží vždy raději dále od ní. Naopak, k hodným psům je velice kamarádský a vyhledává jejich společnost. Miluje vodu, sníh a jakoukoliv volnost.*"[54]

Literatura

BEDEL, Vladimir Vladimirovič (ed.). *Russkaja psovaja borzoja. Enciklopedia.* Moskva : Žizň, 2007.

BOLOTOV, Andrej Timofejevič. *Žizň i priključenija Andreja Bolotova, opisannyje samim im dlja svojich potomkov.* Moskva : Academia, 1931.

BULGAKOV, Michail Sergejevič. *Psí srdce a jiné povídky.* Praha : Československý spisovatel, 2014.

BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.

CAMERON, W. Bruce. *Psí poslání. Žádný pes tu není jen tak.* Praha : Ikar 2017.

ČECHOV, Anton Pavlovič. *Dáma so psíkom a iné poviedky.* Bratislava : Ikar, 2006.

DEMČUK, Ruslana. *Chram Sofii v simvoličnomu prostori Rusi – Ukraini.* Kiiv : Kievo-Mogiljanskaja akademija, 2008.

DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Zápisky z mrtvého domu.* Praha : Rodinná knihovna, 1930.

GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

HERBERSTEIN, Siegmund von. *Rerum Moscoviticarum commentarii.* Viena 1549.

HVĚZDA, Jaromír (ed.). *Baron Prášil. Dobrodružné cesty námořní i jiné.* Praha : Nákladem F. Šimáčka, 1907.

CHOMJAKOV, Alexandr Segejevič. *Sobranije otdělnych statěj i zametkov, raznorodnogo soderžanija.* Moskva : Tipografija P. Bachmetěva, 1861.

CHOROŠKEVIČ, A. L. (ed.). GERBERŠTEJN, Sigismund. *Zapiski o Moskovii.* Moskva : Pamjatniki istoričeskoj mysli, 2008.

KARA-MURZA, Sergej Georgijevič. *Stolypin – otec russkoj revoljucii.* Moskva : Algoritm, 2002.

KRYLOV, Ivan Andrejevič. *Bajky.* Ostrava : Knižní expres, 2000.

KUPRIN, Alexandr Ivanovič. *Biely pudlík.* Bratislava : Mladé letá, 1966.

[54] <https://cs.wikipedia.org/wiki/Barzoj> [cit. 17. 9. 2017]

KUTĚPOV, Nikolaj Ivanovič. *Russkaja ochota. Istoričeskij očerk*. Moskva : Bělyj gorod, 2007.
LAPŠIN, Vladimir Pavlovič. *Chudožestvennaja* žizň *Moskvy i Petrograda v 1917 g*. Moskva : Sovětskij chudožnik, 1983.
LEVŠIN, Vasilij Aleksejevič. *Kniga dlja ochotnikov do zverinoj i ptičej lovli, takže do ružejnoj strelby i soděržanija pěvčich ptic*. Moskva : V. A. Levšin, 1810–1814.
LEVŠIN, Vasilij Aleksejevič. *Polnaja chozjajstvennaja kniga otnosjaščaja do vnutrennjago domovodstva kak gorodskago, tak i derevenskago chozjajev i chozjajek*, T. 1-5. Moskva : s. n. 1813–1815.
LEVŠIN, Vasilij Aleksejevič. *Vseobščeje i polnoje domovodstvo*. Moskva : s. n., 1795.
MICKIEWICZ, Adam. *Pan Tadeáš, čili poslední nájezd na Litvě. Šlechtický příběh z r. 1811 a 1812 ve dvanácti zpěvech*. Praha : Odeon, 1969.
MORELL, Virginia. *Animal Wise. How We Know Animals Think and Fell*. New York : A Forge Book, 2014.
MURAŠOVA, Nonna Vasiljevna - MYSLINA, Alexandra Pavlovna. *Dvorjanskije usaďby S-Peterburgskoj gubernii. Lomonosovskij rajon*. Sankt Petěrburg : Russko-Baltijskij informacionnyj centr, 1999.
NAUMOV Viktor Petrovič. *Carevna Sofija*. Moskva : Molodaja gvardija, 2015.
NYKL, Hanuš. *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma. Příspěvek ke studiu ruské filosofie 19. století*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 2015.
PÁNEK, Jaroslav (věd. red.). *Akademická encyklopedie českých dějin* II – Č/2. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011.
PROCHOROV, Jurij Jevgenjevič (ed.). *Rossija. Bolšoj lingvostranovedčeskij slovar. 2000 realij istorii, kultury, prirody, byta i dr*. Moskva : AST-PRESS, 2007.
Psovoj ochotnik. Moskva : Tipografija I. Lopuchina, 1785.
RACLAVSKÁ, Jana a kol. *Pes v jazyce a myšlení. Sonda do slovanské frazeologie a idiomatiky*. Ostrava : Universitas Ostraviensis, 2015.
Russkaja psovaja borzoja. Moskva : Izdatelskaja grupa „Žizň", 2006.
SCHWEZOFF, Igor. *Borzoi*. London : Hodder and Stoughton, Ltd., 1935.
SUMAROKOV, Pavel Ivanovič. *Pritča. Orly i skvorcy*. Sankt Peterburg : Imperatorskaja tipografija, 1806.
ŠČERBATOV, Michal Michajlovič. *O provreždění nravov Rossii*. London : Trübner & Co, 1858.
ŠIŠOV, Aleksej Vasiljevič. *Jelizaveta Petrovna, dščer Petrova*. Moskva : Knižnyj klub, 2015.
TURGENĚV, Ivan Sergejevič. *Lovcovy zápisky*. Praha : Odeon, 1972.
VLČEK, Radomír. Die Vereinigung der Mittelasien mit Russland. In *Sborník k 70. narozeninám Vladislava Moulise*. Praha : Historický ústav, 2001, s. 225–243.
VLČEK, Radomír. *Kapitoly z ruských dějin 18. století. Geneze a vývoj ruského impéria*. Brno : Masarykova univerzita, 2014.
VLČEK, Radomír. Ke kořenům moderní ruské národní a kulturní identity. In *Kultúrne dejiny*, 2016, roč. 7, Supplementum, s. 63–83.
VLČEK, Radomír. M. P. Pogodin a formování ruského panslavismu. In *Slovanský přehled*, 1995, roč. 81, č. 4, s. 193–210.
VLČEK, Radomír. Mysticismus Grigorije Rasputina v kontextu kulturního a duchovního vývoje Ruska přelomu 19. a 20. století. In *Kultúrne dejiny*, 2016, roč. 6, č. 1, s. 52–95.
VLČEK, Radomír. Rusko, Severní Kavkaz a Čečensko v 19. století (Ke genezi a vývoji konfliktu). In *Slovanský přehled*, 2000, roč. 86, č. 4, s. 289–308.
VYDRA, Zbyněk a kol. *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017.
WALZOFF, Dmitrij. *Die Perchino – Jagd*. Hamburg : Ursula Brendel, 1978.
WEATHERFORD, Jack. *Čingischán a utváření moderního světa*. Praha : Jiří Bouchal – BB/art, 2006.

SUMMARY

Breeding Russian Greyhounds as a Tool for Understanding Russian History

Dog breeding is a common human activity, which has accompanied the man for centuries. However, it's practical aspect consisting of the dog's help in provision of security to the human dwelling and the livelihood gradually dropped, being replaced with the role of entertainment. As the human life became less and less determined by the nature, the dog's position as a symbol of symbiosis with the nature, which the cultural man boasted of especially in the modern time, was growing. Commanding the dog by the man even became a symbol of his ability to control nature. The Russian greyhounds – borzois – were bred for defense of the Russians against attacks of wolf packs or other dangerous animals and help in hunting of smaller animals, which served as their food. However, the elites of the Russian society used them increasingly for hunting, which was not necessary. Alongside other symbols, they desired to show their uniqueness also through this dog, trying to make it exceptional also by its appearance. This dog became part of the identity of the Russian noblemen as well as their supreme representative who started to use this specific feature of the Russian lifestyle also as a state donation. In this activity, he claimed the right, much like in case of other movable or immovable objects, to make his own decisions in the transactions with it. A borzoi could not be simply purchased. It could only be donated or exchanged. This situation did not change until the rule of Tsar Alexander II of Russia (1855–1881) and his great reforms. Within legalization of capital entrepreneurship and abolition of serfdom, the economically successful elites of the Russian society established unique borzoi breeding stations and held exhibitions and hunting competitions in an effort to demonstrate their uniqueness. Similar pastimes abroad made the Russian elites exchange and trade the dogs, but also set standards of what the "genuine" Russian borzoi should look like and what its features should be. Then they boasted of it as an excellence typical only of the Russian milieu. As it is clear from an example of the most important Russian breeding station owned by the Grand Duke Nicholas Nikolaevich in the second half of the 19th century in Pershin, the Russian greyhound became a symbol of their specific identity and their way of life. In October 1917, in their effort to exterminate all previous symbols of identity and manifestations of the lifestyle, the Bolsheviks devastated the breed of the Russian greyhounds. These dogs were killed not because of hunger, as it was the case of other dog breeds, but "only" to eliminate transfer of certain symbols of the tsarist or noble thinking into the everyday communist life. Fortunately not quite successfully. At that time, Russian greyhound breeding stations already existed abroad – in Great Britain, Germany, Poland and Czechoslovakia. The breeding of borzoi with its specific features became a part of the cultural history in the 20th and 21st centuries, though with different identity and exceptionality. Thanks to its looks, exceptional motion properties, but also its behaviour, the borzoi is an extremely valuable breed which, however, demands a somewhat different way of life than the more common breeds.

doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc.; Historický ústav AV ČR, v. v. i., pobočka Brno
CZ-602 00 Brno; Veveří 97
e-mail: <vlcek@brno.avcr.cz>